

Ebû Medyen Şuayb el-Ensârî'nin Tasavvufî Düşüncesi*

Doç. Dr. Kadir ÖZKÖSE**

Özet

Mağrib'in Cüneyd'i diye tanımlanan Ebû Medyen, Muhyiddin İbnü'l-Arabî gibi Mağrib sufilerini etkilemiştir. Muvahhidler dönemi Endülüs, Fas ve Cezayir topraklarında hayatını sürdürmüştür. Aldığı güçlü eğitimle İslâmî disiplinlerde saygın bir konuma ulaşmış ve bilhassa tasavvufî hayata dair yaklaşımları ile dikkat çeken bir isim olmuştur. Horasan tasavvuf geleneğinin fütüvvet anlayışını takip etmiştir. Onun tasavvuf anlayışını üç ana başlık altında özetleyebiliriz:

1. Tasavvufî Ahlâk Telakkisi: Ebu Medyen bu hususta dokuz esası gerekli görür: Allah'a ulaşmayı hedefleyen müridin öncelikli olarak tövbe etmesi ve pişmanlığını arzetmesi, Kur'an ve sünnete dayalı dîni anlayışının benimsenmesi, zühd sahibi olması, fakr duygusuna bürünmesi, sıdk ve ihlâsa sahip olması, tevekkül etmesi, fütüvvet yoluna koyulması, sohbet ve hizmette bulunması ve âdâba riayet etmesi gerekmektedir.

2. Seyr u Süluk Metodu: Bu hususta da beş esasa dikkat çeker: Mürşid-i kâmilin vasıfları, dervişin sıfatları, riyâzet ve mücâhede, zikir ve semâ', seyahat etmek.

3. Marifet ve Varlık Nazariyesi

Anahtar Kelimeler: Ebû Medyen, Mağrib, Fas, Muvahhidler Devleti, Tasavvuf, Fütüvvet, Zühd, Riyazet

Summary

Abu Madyan who is calling the Junayd of the West had influenced Maghrib sufis as Muhyî'd-Din ibn al-Arabi. He lived in Muslim Spain and Morocco and Algeria on period of Almohad. He attained a high education in the Islamic sciences. He was especially well-known

* Bu makale, Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı tarafından desteklenmiştir.

** Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı Öğr. Üyesi, kozkose@cumhuriyet.edu.tr, kadirozkose60@hotmail.com

person at the Sufism. He followed the chivalric practice of the fityan of Khurasan. We can summarize his Sufism idea in the three hideline.

1. Consideration of sufi ethics Abu Madyan needs nine principle for this idea : The murid desiring union with God in this way would first enter into a state of repentance and remorse, the need for reliance upon a normative Religious Tradition based on the Qur'an and Suna, the asceticism, the poverty, truthfulness and sincerity, complete reliance upon God, futuwwa, companionship and service, to maintane conduct proper.

2. Sufi training method: In this matter he attract attention to four items: Spiritual guide's qualities, disciple's qualities, abstinence and mujahada, incessant repetition of certain words or formulas in praise of God, often accompanied by music and dancing, the journey

3. Gnosis, intellection and existential theory

Key Words: Abu Madyan, Maghrib, Morocco, Almohad, Sufism, Futuwwa, Asceticism.

Giriş

Ebû Medyen Şuayb İbnü'l-Hüseyn el-Ensârî, yaklaşık 509/1115-16 yılında Endülüs'ün İşbiliye (Sevilla) bölgesindeki Katniyâne (Cantillana) kasabasının kenar bir mahallesinde dünyaya geldi.¹ Küçük yaşta babasını kaybetti. Çocukluğunu çobanlık yaparak geçirdi. Ağabeylerinin baskı ve zorbalıkları ile büyük sıkıntılar çekti.² Küçük yaşta dinî duyarlılık ve ilmî iştiaqla yola koyulan Ebû Medyen, İşbiliye'den ayrılıp deniz yoluyla Tanca'ya, oradan da Sebte'ye gitti. Tanca ve Sebte'de bir süre balıkçıların yanında çalıştı.³ Daha sonra Merakeş ve Fes'e gitti. Karaviyyîn Medresesindeki ders halkalarına katıldı. Temel eğitimini kısa zamanda tamamladıktan sonra ileri düzeydeki ders programlarına tabi tutuldu.⁴ Ebü'l-Hasan İbn Hırzihim (ö. 559/1164)'in yanında Muhasibî (ö. 243/857)'nin *er-Riâye'sini*,⁵ Gazâlî (ö. 505/1111)'nin

¹ Yusuf b. Yahya b. İsa İbnü'z-Ziyât, *et-Teşevvuf ilâ rıçâlî'tasavvuf ve ehbâri Ebi'l-Abbas es-Sebtî*, tah. Ahmed et-Tevfik, Kulliyetu'l-Adab ve'l-Ulumi'l-İnsaniyye, Rabat 1984, 319; Vincent J. Cornell, *The Way of Abu Madyan: Doctrinal and Poetic Works of Abu Madyan-Shuayb Ibn Al-Husayn Al-Ansari*, (c.509/1115-16-594/1198), The Islamic Texts Society, Cambridge 1996, s. 2.

² İbnü'z-Ziyât, *age.*, s. 320.

³ İbnü'z-Ziyât, *age.*, s. 320-322; Cornell, *age.*, s. 3.

⁴ Jamil M. Abu'n-Nasr, *Son Dönem Tasavvuf Akımlarından Ticâniyye ve Tekrûr Hareketi*, ter. Kadir Özköse, TDV Matbaası, Ankara 2000, s. 1.

⁵ İbnü'z-Ziyât, *age.*, s. 322.

İhyâ'sını ve Kuşeyrî (ö. 465/1073)'nin *er-Risâle'sini*;⁶ Ebu'l-Hasan Ali İbn Halef İbn Gâlib el-Kuraşî (ö.568/1172-73)'nin yanında Tirmizî'nin *Sünen'ini*;⁷ Ebû Abdillâh ed-Dekkâk'ın yanında Sülemî'nin *Tabakâtü's-sûfiyye'sini* ve Kuşeyrî'nin *er-Risâle'sini* okudu.⁸

Tasavvufî intisap ve icazetini İbn Hirzihim'in elinde gerçekleştirmesine rağmen, Ebû Medyen'in rûhî donanımında en büyük nüfûza sahip isim, Fes Ribatı şeyhi olan Berberi pîr Ebû Ya'za Yelnûr İbn Meymûn ed-Dükkâlî (ö. 572/1177)'dir.⁹

Dînî eğitimini ve rûhânî terbiyesini tamamladıktan sonra Ebû Medyen, Bicâye'ye taşındı. Bicâye halkı tarafından kendisine, "şeyhu's-şüyûh" unvanı verildi.¹⁰ Bicâye'de binden fazla mürit yetiştirdi.¹¹ Şeyhin şöhreti o kadar yayılmıştı ki daha hayattayken o, İfrikiyye'den Fas'ın Atlas sahillerine ve memleketi İşbiliye'ye kadar tüm Mağrib yörelerinde meşhur şahsiyet hâline geldi.¹² Zaviyesi, *Râbitatü'z-Zeyyât* adıyla biliniyordu.¹³ Her seviyeden halk kitlelerinin katıldığı bu meclislerde şeyh, kişilere özgü nasihatler, fikhî konular, siyasî mevzular üzerinde duruyordu. Kalabalık derviş zümreleri, tasavvuf düşüncesine dair sorularını sunmak üzere huzurunda hazır bulunurdu.¹⁴ Şeyh bunlara sık sık Gazâlî'nin *İhyâ'sı* ile Kuşeyrî'nin *er-Risâle'sinden* alıntılar yaparak cevap verirdi.¹⁵ İbn Kunfûz'a göre şeyhi Ebû Ya'za'nın yolunu takip eden Ebû Medyen, aslî görevinin terbiye şeyhi olduğunu söylerdi.¹⁶

⁶ Cornell, *The Way of Abu Madyan*, s. 4.

⁷ İbnü'z-Ziyât, *et-Teşevvuf*, s. 322; Cornell, *age.*, s. 5-6; *Realm of the Saint: Power and Authority in Moroccan Sufism*, Austin: The University of Texas Pres, 1998, s. 132.

⁸ Cornell, *The Way of Abu Madyan*, s. 7.

⁹ Cornell, *age.*, s. 9; *Realm of the Saint*, s. 133.

¹⁰ Cornell, *The Way of Abu Madyan*, s. 13.

¹¹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Muhammed İbn Ahmed İbn Meryem, *el-Büstân fî zikri'l-evliyâ ve'l-ulemâ bi-Tilemsen*, et-Matbaatu't-Ta'lâbiyye, Cezayir 1326/1908, s. 108.

¹² Cornell, *age.*, s. 13.

¹³ İbn Meryem, *age.*, s. 108; İbn Kunfûz, Ebu'l-Abbâs Ahmed el-Hatîb el-Kusantînî: *Ünsü'l-fakîr ve 'izzü'l-hakîr*, el-Merkezü'l-Câmi'ü li'l-Bahsi'l-İlmî, Rabat 1965.

s. 37.

¹⁴ Cornell, *age.*, s. 13.

¹⁵ İbn Kunfûz, *Ünsü'l-fakîr*, s. 16-17.

¹⁶ Cornell, *age.*, s. 13.

Şeyh, ders ve sohbetlerini meclisine katılan her bir şahsın seviye ve ihtiyacına uygun olarak gerçekleştirirdi.¹⁷ Meşhur Şâziliyye şeyhi İbn Atailah el-İskenderî'nin (ö. 709/1309) hikemlerinden çok daha önce ortaya koyduğu hikmetlerin, onları ezberleyen ve üzerinde tefekkür eden kişilerin uyanık kalmasını, rikkate ermesini ve manevî donanım kazanmasını sağlamaya yönelik kısa, özlü ve tesirli ibareler olduğu not edilmelidir.¹⁸

Ebû Medyen'in haksızlığa tahammül edemeyişi, yapılan yanlışlıkları eleştirmesi, hak ve hukuk ihlallerine sessiz kalmayışi, açık sözlülüğü ve temas kurduğu halk kitlelerini tesir altına alması tepkilerin artmasına neden oldu. Ebû Medyen'in eleştirileri ilim ve irfandan yoksun ve ikiyüzlü olarak nitelediği Bicâye entelektüel ve bürokrat kesimleri tarafından tepki ile karşılandı.¹⁹ Ebu Medyen'in yaygın şöhreti ve toplum içindeki üst düzey saygınlığı, onun faaliyetlerinden kuşkulanan Bicâye'deki Muvahhid idarecileri tarafından çok da iyi gözetilmiyordu. Muhalif çevrelerin şeyhi fitne çıkarıcılıkla suçlanması ve iktidarın şeyhi yakından tanıyamaması nedeniyle Muvahhid halifesi Yakup el-Mansur, Ebû Medyen'i sorgulamak üzere başkente çağırdı. 594/1198 yılında gerçekleşen bu zorunlu davete icabet etmek üzere Merâkeş'e doğru yola koyulan Ebû Medyen,²⁰ o sırada yaklaşık seksen beş yaşında idi.²¹ Yolculuğu esnasında kendisine bir gurup gözde müridi eşlik etmesine ve onlar tarafından iyi bakılmasına rağmen, Şeyh, yaşlılığı ve hastalığı nedeniyle Tilemsen'den öteye gidemez hâle geldi. Orada vefat edip Ubbâd denilen mevkîe defnedildi.²²

Şeyhü's-şüyûh, üstâdü'l-evliyâ, sultânü'l-vârisîn, Ebû'n-Necât ve Sidi gibi unvanlarla anılan Ebu Medyen'in özellikle Kuzey Afrika ve Endülüs mutasavvıfları üzerinde güçlü ve kalıcı etkileri olmuş, tesiri Yemen'e kadar yayılmıştır. Kendisine nispet edilen ve Şuaybiyye adıyla da anılan Medyeniyye tarikatının yirmiden fazla şubesi vardır. Onun Mağrib İslam dünyasındaki yeri genellikle

¹⁷ Cornell, *age.*, s. 14.

¹⁸ İbn Kunfûz, *Ünsü'l-fakîr*, s. 17-19. *Ünsü'l-vahid* ve *nüzhetü'l-mürîd* adıyla derlenen bu hikmetlerin nüshaları çoğaltılmış ve tercüme yapılmıştır.

¹⁹ Cornell, *The Way of Abu Madyan*, s. 15.

²⁰ Jamil M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 22.

²¹ Muhammed İbn Cafer İbn İdris el-Kettânî, *Salvetu'l-enfâs Ve muhâdesetu'l-ekyâs bi-men ukbira mine'l-ulema ve's-süleha bi Fes*, Fez: Lithograph, 1318/1800, c. I, s. 366.

²² Nihat Keklik, *Muhyiddin İbn'ül-Arabî Hayatı ve Çevresi*, Çığır Yay., İstanbul 1966, s. 91.

Abdülkâdir-i Geylânî'nin şark İslâm dünyasındaki yerine benzetilir. Bununla beraber Abdülkadir-i Geylânî'nin üstünlüğünü Ebû Medyen de kabul etmiştir.²³

Ebû Medyen'in Mağrib'de kazandığı yaygın şöhret, ölümünden sonraki nesillerde çoğu sûfinin tasavvufî düşüncesine etki etmiştir. Bunlardan biri olan İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*'de Ebû Medyen'den defalarca ve hürmetle bahsetmesi, aralarında gerçekleşen ileri düzeydeki gönül bağıni yansıtmaktadır. Ebu Medyen'den "şeyhimiz" diye söz eden İbnü'l-Arabî,²⁴ onun kâinatta Allah'tan başkasını görmeyen ve zuhur ehli denilen bir zümreden olduğunu söyler.²⁵

Tasavvufun kurallar yumağı ve merasimler yığınından ibaret bir yol olmadığını beyan eden Ebû Medyen, tasavvufu; kalbin selâmeti, ruhun sahaveti, Peygambere ittiba etmek suretiyle ilme ve makama riayet olarak tanımlamaktadır. Bu ölçülerin dışına çıkanlar, kendini şeytanın otağında bulur, hevâ ve heves deryasına batmış ve cehalet karanlığına sürüklenmiş olur.²⁶ Tasavvuf yolunda ilerlemek; Kur'ân ve sünnetle amel ve mürşid edinmek suretiyle gerçekleşebilir.²⁷ Tasavvuf erbabı; İsa (a.s.) gibi hüzne ve seyahate devam eder, Yusuf (a.s.) gibi af ve emanet sahibi olur, Yakup (a.s.) gibi şevk ve özlem duygusuna bürünür, Eyüp (a.s.) gibi tefekkür ve sabır ehli olur, Musa (a.s.) gibi ihlâs ve münacâтта bulunur ve Muhammed (s.a.v.) gibi ilim ve güzel ahlâka bezenir.²⁸

Ebû Medyen'e göre gerçek dervişin alâmeti; zillet kapısını açıp izzet kapısını kapatmak, mücadele kapısını açıp rahat kapısını kapatmak, fakirlik kapısını açıp zenginlik kapısını kapatmak, şehir kapısını açıp uyku kapısını kapatmaktır.²⁹ Kişinin elinin emeğini yemesi, helâlden kazanması, temiz bir meskene sahip olması, ibadetle dolu bir halvet yaşaması, kendisinden daha bilgili kişilerle sohbet etmesi, dünya çocuklarından kaçınması, semâ' esnasında

²³ Tahsin Yazıcı, "Ebu Medyen Şuayb b. el-Hüseyin el-Ensari el-Endelusi (ö.594/1198)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, c. 10, s. 186.

²⁴ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fütuhât-ı Mekkiyye*, çev.: Ekrem Demirli, Litera Yay., İstanbul 2006, c. 2, s. 275.-

²⁵ İbnü'l-Arabî, *Fütuhât-ı Mekkiyye*, c. 4, s. 436.

²⁶ Ebû Medyen Şuayb İbn Hüseyin el-Ensârî, *Bidâyetü'l-mürîd*, haz. ve ter. Vincent J. Cornell, The Islamic Society, Cambridge 1996, s. 90.

²⁷ Aynı eser, s. 87.

²⁸ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 87.

²⁹ Aynı yer.

kâpiyı kapatması sağlıklı tasavvuf düşüncesinin temel şartlarındanıdır.³⁰

Zühd, ilim, tevekkül ve yakîn ehli olanların tasavvuf yolunda ilerleyebileceğini düşünen³¹ Ebû Medyen'in tasavvuf düşüncesi bizzat kendi eserleri çerçevesinde; tasavvufî ahlâk telâkkisi, seyr u sülûk metodu, marifet nazariyesi ve varlık telâkkisi ana başlıkları ile ele almak istiyoruz:

1. TASAVVUFÎ AHLÂK TELAKKİSİ

Bağlılarına müslüman ve mümin olarak akşamlayıp sabahlamaya gayret etmesini tavsiye eden³² Ebû Medyen, her zaman Allah'ı tazimde bulunmamız gerektiğini ve kalbimizin Rabbimizin celâli ile dolu olmasını dile getirmektedir.³³ Ona göre kişi, esmâ-i hüsnâ ile taalluk, tahalluk ve tahakkukta bulunur. Taalluk, özel bir ismin mânâsını idrak etmektir. Tahalluk bu ismin mânâsı ile yaşam sürmektir. Tahakkuk ise bu ismin mânâsında fenâ olmaktır.³⁴ Kulluğunda samimi olan müminin Mevlâ'sının dışında kimseden bir beklenti içerisinde bulunmaması gerekmektedir.³⁵ Ona göre, hâl ve davranışlarında ihmalkâr davranan kimsenin Hakk'ın halısında oturmaya hakkı yoktur.³⁶ Kişi, O'nun dışındaki her şeyden kurtulmadıkça O'nun kulu olamaz.³⁷ Samimi ve devamlı olarak yerine getirilen ibadetler, mümini kuru bilginin azmanlığından kurtarır.³⁸ Zira farzları ihmal eden kişi, kendini hebâ eder.³⁹

a. Samimi Bir Tövbe İle Hakk'a Yönelmek

Tasavvufî ahlâkın esasını tövbe olarak gören Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd* isimli eserinde önce tövbe ile ilgili âyet ve hadisleri sıralar, meşhur sûfilerin tövbeye dair sözlerini nakleder. Ona göre, tövbe ehlinin tövbe ettiğinde, dünyayı üç talâkla

³⁰ Aynı eser, s. 89.

³¹ Aynı eser, s. 117.

³² Ebû Medyen Şuayb İbn Hüseyin el-Ensârî, *Unsü'l-kahîd ve nüzhetü'l-mürîd*, haz. ve ter. Vincent J. Cornell, The Islamic Society, Cambridge 1996, s. 121, Hikmet no: 22.

³³ Ebû Medyen, *a.g.e.*, s. 139, Hikmet no: 117.

³⁴ Aynı eser, s. 149, Hikmet no: 163.

³⁵ Aynı eser, s. 129, Hikmet no: 58.

³⁶ Aynı eser, s. 139, Hikmet no: 112.

³⁷ Aynı eser, s. 145, Hikmet no: 147.

³⁸ Aynı eser, s. 135, Hikmet no: 100.

³⁹ Aynı eser, s. 131, Hikmet no: 69.

boşaması, günahların tamamından sıyrılması gerekir. Tefekkür ehlinin ilmiyle âmil, Allah'tan korkan, gözyaşı dökken ve hüzünlü birisi olması gerekir.⁴⁰ Tövbe ehlinin, Allah için yapması gerekenler hususunda ihmalkâr davranmasından dolayı, üzülmesi ve ağlaması, fakirlere muhabbet beslemesi, miskinlere acıması ve onlara destekçi olması, meşâyihî ziyarete devam etmesi gerekir.⁴¹ Tövbe edip tövbenin rükünlerinden birini zayi eden kişinin tövbesi söz konusu değildir.⁴² Tövbeyi gerçekleştirmeden islah olmayı istemek gaflettir. Öncelikle sahih ve geçerli bir tövbe gerekir. Sahih tövbe ise, her hak sahibine hakkını verdikten sonra samimi/sâdik bir tövbe etmek, farzları noksansız bir şekilde yerine getirmek ve yasaklardan kesin olarak kaçınmakla mümkün olur.

b. Sünnete İttiba Etmek

Samimi bir tövbe ile kulluk görevini hakkıyla yerine getirmeye çalışan sâlikin hayatını Hz. Peygamberin sünnetine uygun bir şekilde sürdürmesi gerekir. Bu minvalde Ebû Medyen şu tavsiyede bulunmaktadır: "*Sünneti gözünüzün önünden ayırmayın. O zaman işlediğiniz ameller güzel kokulu hâle gelir, makbul olur, yaptığınız işlerden tat ve haz alırsınız, sâlih zâtların ulaştıkları makama ulaşırsınız. Kardeşim! Resûlüllah (s.a.v.)'e uy ki Kıyamet gününde onunla birlikte haşredilesin. Kardeşim! Bil ki, sünnete uymak ibadetin aslı esasıdır.*⁴³ Bunun delili Allah Teâlâ'nın şu âyetidir: "...Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir."⁴⁴

Ayakların sebatı, Peygamberlere ittiba ve saygıya bağlıyken,⁴⁵ Hakk'a vuslat da Peygamber Efendimizin beyan buyurduğu kurallara uymakla mümkündür.⁴⁶

İnsan-ı kâmil olma yolunda tövbesine riayet eden, güçlü bir imana sahip bulunan ve ibadetlerine müdavim olan kişiyi bekleyen en önemli tehlike kişinin itaat ve ibadetine güvenmesidir. Bu nedenle muâmelâtta riyâzet sahibi olmak, amellere iltifatı

⁴⁰ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 109.

⁴¹ Aynı yer.

⁴² Aynı eser, s. 111.

⁴³ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 111.

⁴⁴ Haşr, 59/7.

⁴⁵ Ebû Medyen, *Ünsü'l-vahîd ve nüzhetü'l-mürîd*, s. 139, Hikmet no: 114.

⁴⁶ Aynı eser, s. 147, Hikmet no: 153.

kesmekle mümkündür.⁴⁷ İbadetlerini sevap beklentisiyle perdeleyenler, amellerinin sonucunu görmeye kalkışmasalardı, amellerinin karşılığını görürlerdi.⁴⁸ Zira marifetlerini güzelleştirmeyenler, amellerini görmekle meşgul olurlar.⁴⁹ Ne cennet umudu ne de cehennem korkusu ile kulluk yapılamayacağını beyan eden Ebû Medyen, sırf Allah rızası için ibadet edilmesi gerektiğini şu yakarışı ile dile getirmektedir: "*Allahım! Sana münacatta bulunmanın tadını tattır bize. Bizlere senin rızanı kazanmayı sağlayacak imkânlar bahşeyle. Bizleri huzurundan alıkoyacak her türlü etkenlerden uzak kıl. Sevdiğin kullarına kolaylaştırdığın imkânları bizlere de kolaylaştır. Bizleri, anne babamızı ve bütün müslümanları bağışla.*"⁵⁰ Böylesine içten duygular sonucu Allah'a münacatın halâveti ile rızıklanan kişide uyku ve rehavettên eser kalmaz.⁵¹ Aksi bir tutumla hareket edenler ise Allah'la bağına koparırlar.⁵² Tüm meşgalesini Allah'a yakın olmaya hasredenleri Allah, her türlü alâkalardan soyutlar.⁵³

Takva ve verâ'ı kendine şiar edinen salikin havf ve recâ arasında olması gerektiğini beyan eden Ebû Medyen, havfı, kişiyi itaate sevk eden, günahlardan alıkoyan, onu harekete geçiren ve dizginleyen bir kamçı olarak nitelerken,⁵⁴ umutsuzluğu da muhabbeti kaybetmek olarak değerlendirmektedir.⁵⁵

c. Zühd Sahibi Olmak

Tasavvufi ahlâkın temel hususiyetlerinden bir diğeri dünyaya karşı zühd sahibi olmaktır.⁵⁶ Dünya malı toplayan, dünya mallarına karşı hırslı olan ve edindiği dünya mallarından infakta bulunmayan kişiye Allah, cennet kokusunu haram kılmıştır. Dünya malına haris olan kişinin kalbi, Allah'tan çokça gafil olduğu için ölür. Ömrünü boş, faydasız, gereksiz, şaşkınlık ve hezeyan işleri uğruna

⁴⁷ Aynı eser, s. 131, Hikmet no: 75.

⁴⁸ Aynı eser, s. 131, Hikmet no: 76.

⁴⁹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-vaîd ve nüzhetü'l-mürîd*, s. 145, Hikmet no: 145.

⁵⁰ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 79; Ebû Yakub Yûsuf b. Yahyâ et-Tâdilî İbnü'z-Zeyyât, *Kitâbü't-teşevvûf ilâ ricâlî't-tasavvûf*, tah.: Ahmed Tefik, Menşûrâtü Külliyyeti'l-Âdâb ve'l-Ulûmi'l-İnsâniyye, Rabat 1984, s. 326.

⁵¹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-vaîd ve nüzhetü'l-mürîd*, s. 121, Hikmet no: 16.

⁵² Aynı eser, s. 137, Hikmet no: 104.

⁵³ Aynı eser, s. 137, Hikmet no: 105.

⁵⁴ Aynı eser, s. 123, Hikmet no: 29.

⁵⁵ Aynı eser, s. 129, Hikmet no: 66.

⁵⁶ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 65

cürütür.⁵⁷ Zühdün farz, fazilet ve yakınlık olanı vardır. Haramlarda zühd farz, şüphelilerde zühd fazilet ve helâllerde zühd kurbiyettir.⁵⁸ Zühd dünyadan kaçınmaktır. Değersizliğinden dolayı dünyayı terk etmektir. Onu küçük ve basit görerek ondan kurtulmaktır. Dünyadan ihtiyaç oranında faydalanmaktır.⁵⁹ Özetle zühd, afiyettir.⁶⁰

Allah dünya ehlinin kalblerini gaflet ve vesvese mahalli, âriflerin kalblerini ise zikir ve samimiyetin mekânı kılmıştır.⁶¹ Dünya istekleri ile meşgul olan kimse zillete duçar olur,⁶² gelip geçici dünyanın süsü ile süslenen kişi mağrur olur.⁶³ Sözlerinin devamında Ebû Medyen, "Dünyayı heveslilerine bırak, sen Mevlâ'ya yönel",⁶⁴ "Dünya ile meşgul olmaktan kendini kurtaran kimseyi Allah kendi hizmetine lââyık kılar",⁶⁵ "Dünya çocuklarına, yani dün'yalık sahiplerine köle ve hizmetliler hizmet ederler, âhiret cariyelerine ise soylu, asil ve hür şahsiyetler hizmet ederler."⁶⁶ değerlendirmesinde bulunmaktadır. Ona göre kişi nefsinin tüm kalıntılarından kurtulmadıkça gerçek hürriyete ulaşmış sayılamaz.⁶⁷ Dünyanın kölesi olanlar esir durumuna düşerler, âhiretin kölesi olarak hareket edenler hür ve keramet ehli kimseler olurlar.⁶⁸

Zâhid kimseleri verâ sahibi kişilerden daha geniş kapsamlı isimler olarak değerlendiren Ebû Medyen, verâ'nın bakâ sahibi olmayı ve kararlı kalmayı ifade ederken zühdün her şeyden ilgiyi kesmek anlamına geldiğinden bahsetmektedir.⁶⁹ Takva, verâ' ve zühdü şîâr edinenler, nefsini bilen kişilerdir. Bunlar, insanların kendisine yönelik övgü ve methine itibar etmezler.⁷⁰

⁵⁷ Aynı eser, s. 103.

⁵⁸ Ebû Medyen, *Ünsü'l-vaîd ve nüzhetü'l-mürîd*, s. 137, Hikmet no: 102.

⁵⁹ Aynı eser, s. 141, Hikmet no: 122.

⁶⁰ Abdulhalim Mahmûd, *Ebû Medyen el-Ğavs hayatuhû ve miracuhu ilallah*, 2. Baskı, Dârü'l-Maarif, Kahire 1993, s. 75.

⁶¹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-vaîd ve nüzhetü'l-mürîd*, s. 123, Hikmet no: 28.

⁶² Abdulhalim Mahmûd, *Ebû Medyen*, s. 63.

⁶³ Ebû Medyen, *a.g.e.*, s. 121, Hikmet no: 25.

⁶⁴ Aynı eser, s. 127, Hikmet no: 55.

⁶⁵ Aynı eser, s. 127, Hikmet no: 56.

⁶⁶ Aynı eser, s. 131, Hikmet no: 74.

⁶⁷ Ebû Medyen, *Ünsü'l-vaîd ve nüzhetü'l-mürîd*, s. 119, Hikmet no: 14.

⁶⁸ Abdulhalim Mahmûd, *Ebû Medyen*, s. 102.

⁶⁹ Ebû Medyen, *age.*, s. 137, Hikmet no: 101.

⁷⁰ Aynı eser, s. 131, Hikmet no: 71.

e. Fakr Duygusu

Tasavvufî ahlâkın beşinci boyutunu fakr duygusu olarak ifade eden Ebû Medyen, fakrı; "O'ndan başkasını görmemek"⁷¹ şeklinde tarif eder. "Gerçek fakir almaktan çok vermeye hevesli olur."⁷² tespitiinde bulunur. *Bidâyetü'l-Mürîd* isimli eserinde tasavvufunun adını karalayan ve bağlularını yanlış sevk eden, yeterli tasavvufî eğitim almamış ve kendini sûfî diye tanıtan sahte zümrelerin birtakım tutumlarından bahsettikten sonra, âriflerle insan-ı kâmillerin rehberliği kadar Kur'an ve sünnete dayalı dîn anlayışının benimsenmesi gerektiğini de vurgulamaktadır. Dînin temel kurallarına uyma gereği, fakr erbabının temel görevidir. Samimi bir müslüman olarak kendini Allah yoluna adanması gerekmektedir.⁷³ Ebû Medyen'e göre, fakr ehli şahsiyetlerin temel özellikleri şunlardır:

1. Ulemaya muhabbet beslerler.
2. Fukahaya hizmet ederler.
3. Fukara ile sohbet ederler.
4. Namaz ve oruçları kendilerinden manevî değişime yol açar.
5. Giydikleri eski püskü, yedikleri sade ve sıradandır.
6. Konuşmaları zikir, susmaları tefekkürdür.
7. Mecâlsiz kimseler gibi yürür, suya dalan kişiler gibi uyurlar.
8. Vecdinde yavrusunu kaybetmiş yaşlı anaya benzerler.
9. Kimseyi kınamazlar. Söz ve davranışları ile herkesin beğendiği şahsiyetlerdir.
10. Sağ taraflarında Kur'ân, sol taraflarında sünnet bulunur, va'ad ve va'd onların temel derdidir.
11. Allah'tan başkasına bel bağlamazlar.
12. Kınayanın kınamasından korkmazlar.

⁷¹ Tahsin Yazıcı, "Ebû Medyen Şuayb b. el-Hüseyn el-Ensari el-Endelusi (ö.594/1198)", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 10, s. 187.

⁷² Yazıcı, a.g.m., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 10, s. 187.

⁷³ Cornell, *The Way of Abu Madyan*, s. 32.

13. Kalblerini Allah'a hasretmişlerdir.

14. Her türlü çirkin ve pis nesnelere atıldığı toprağa benzerler. Kendilerine haset edenlere bile iyilik düşünen temiz bir kalbe sahiptirler.⁷⁴

Fakr, tevhidîn bir gereği ve tefrîdin bir işaretidir. Fakr ehli olan kişi, Allah'tan başka hiç kimseyi görmez.⁷⁵ Setr edip gizlemeye devam edildiği müddetçe fakr, bir nurdur. Ne zaman ki fakr duygusu izhâr edilirse fakr nuru kaybedilmiş ve nurundan perdelenilmiş olur.⁷⁶

Zenginlik ve yoksulluk üzerine de değinen Êbû Medyen'e göre, zenginleri zengin kılan şey, Hakk'ın tüm hakikati ile kendisinde tecelli etmesidir. Fakirleri de fakirleştiren şey, kendilerine Hakk'ın perdelenmesidir.⁷⁷ Hak zahir olduğunda O'ndan başka hiçbir şey kalmaz. O zaman kişi Hakk'ı kendine göre değil, kendini Hakk'a göre şekillendirir.⁷⁸

f. Sıdk ve İhlâsa Bürünmek

"Ehl-i salah arasında ehl-i sıdk oldukça azdır."⁷⁹ diyen Êbû Medyen, tasavvufî ahlâkın sıdkla kemâle ereceğini beyan eder ve sıdkın da ancak ihlasla var olabileceğini dile getirir. Ona göre ihlâsın şartı, Hakk'ı müşahede ederken halkı unutmaktır.⁸⁰ Tasavvufun alâmeti kulluk ve ubûdiyet konusunda tevhid sahibi olmak; delâleti ise sadece Allah'tan yardım istemektir. Nitekim Kurân-ı Kerim'de: "Ancak sana ederiz kulluğu, ibadeti ve ancak senden dileriz yardımı, inayeti"⁸¹ buyrulmaktadır. Bazı insanlar övülmeyi ve methedilmeyi sever. Nefsini tanıyan kimse ise insanların övmesine rağbet etmez.⁸² Riyâ ile amel eden, şöret arzusuna bürünen ve yalan yanlış konuşan kişi, ubûdiyetini

⁷⁴ Êbû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 88-90.

⁷⁵ Êbû Medyen, *Ünsü'l-vañîd ve nüzhetü'l-mürîd*, s. 135, Hikmet no: 99.

⁷⁶ Aynı eser, s. 125, Hikmet no: 42.

⁷⁷ Aynı eser, s. 129, Hikmet no: 65; İmam Şa'rânî, *et-Tabakatu'l-kübra -Veliler Ansiklopedisi-*, ter. Abdülkadir Akççek, Erkam Yayınları, İstanbul 1407/1987, c. 2, s. 555.

⁷⁸ Allâl el-Fâsî, *et-Tasavvufü'l-İslâmî fi'l-Mağrib*, haz. Abdurrahman b. Arabi el-Cerîşî, Matbaatu'r-Risale, Rabat 1998, s. 79.

⁷⁹ Êbû Medyen, *a.g.e.*, s. 125, Hikmet no: 41.

⁸⁰ Aynı eser, s. 137, Hikmet no: 107; el-Fâsî, *et-Tasavvufü'l-İslâmî*, s. 79.

⁸¹ Fatiha 1/5.

⁸² Abdulhalim Mahmûd, *Êbû Medyen el-Ğavs*, s. 69.

tahakkuk ettiremez.⁸³ Muamelesinde Allah'a karşı ihlâslı davranan kişi, kendisini yalan yanlış iddialardan da kurtarmış olur.⁸⁴ Kişinin kemâle ermesi ancak ihlâs ve murakabe ile mümkündür.⁸⁵ İhlas ise kişinin anlayış ve idrakinin nefisten kaynaklanmaması, meleklerin yazdıklarından korunması, şeytanın vesveselerinden uzaklaşması ve arzularının kurbanı olmamasıdır.⁸⁶ Hakk'ın fazlını talep edenler mutlaka ona nâil olacaklardır.⁸⁷

İhlâsı şiar edinen sâlik, Hakk'a boyun eğip teslimiyet ruhuna sahip olmak suretiyle de nefsini ilâhî hükümlerin icrasına râm kılış, elem ve acıların merkezi olan nefse acımayı terk etmiştir.⁸⁸ Zira tasavvufun bedeli, her hâliyle teslimiyettir.⁸⁹ Teslimiyet sürecinde *sabrı azık, rızayı binit ve Hakk'ı gaye edinmeyi tavsiye eden*⁹⁰ Ebû Medyen, "Zikir zikredilenin şühûdu ve huzûrun devâmlı olmasıdır. Seni unutmayan Allah'ı sen de zikretmekten uzak kalma. Senin yaptığın iyilikleri görmezlikten gelmeyen Allah'ın nimetlerine karşı şükretmekten sen de gafil olma."⁹¹ "Allah (c.) bir kulunun hayrını isterse onu kendisinin zikrine ünsiyet ettirir ve kendisine şükretmesine muvaffak eyler."⁹² sözleri ile sabır ve şükürün tasavvuf ehlinin vazgeçilmez hususiyetleri arasında bulunduğu dikkat çekmektedir.

g. Tevekkül

Ebû Medyen'in müritlerine aşılacak istediği bir diğer temel duygu, tevekkül anlayışına büründürmektir.⁹³ Tasavvufi tecrübenin gelişim seyrine katkı babında Ebû Medyen Mağrib'teki gelecek nesiller için tevekkül makamının pîri olarak tanınmaktadır. Günümüze kadar ulaşan hikmetleri arasında şeyhin tevekküle dair sözleri diğer konulara dair söylediklerinden daha fazladır. Ebû Medyen, tevekkül anlayışını izah ederken konuyu tevânî ve sükûn başlıkları altında sunmaktadır. Bu kavramlarla kişinin İlâhî Huzurda

⁸³ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 119.

⁸⁴ Ebû Medyen, *Ünsü'l-vahîd ve nüzhetü'l-mürîd*, s. 125, Hikmet no: 40.

⁸⁵ Aynı eser, s. 139, Hikmet no: 115.

⁸⁶ Aynı eser, s. 141, Hikmet no: 128.

⁸⁷ Aynı eser, s. 139, Hikmet no: 116.

⁸⁸ Aynı eser, s. 121, Hikmet no: 21.

⁸⁹ Aynı eser, s. 139, Hikmet no: 109.

⁹⁰ Aynı eser, s. 121, Hikmet no: 18.

⁹¹ Aynı eser, s. 133, Hikmet no: 86.

⁹² Aynı eser, s. 147, Hikmet no: 154.

⁹³ Cornell, *The Way of Abu Madyan*, s. 31.

bulunma bilincine sahip olmasını öngörmektedir.⁹⁴ Bu noktada o, "Beklenen vâade bağlanan kişi, şükûn ve huzurdan ayrı kalmaz."⁹⁵ "Tevekkül; kişinin kendini garantide görmesi, güven duygusundan yoksun olmaması ve tavrını şükûna erdirmektir."⁹⁶ değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bununla birlikte bahsedilen bu şükûn, fizikî hareketsizlik mânâsında değildir. Tam aksine müridin tüm faydasız işlerine son vermek yolunda bilinçli çabasını, entelektüel düzeyde dünyevî işleve koyulmayı, fenâyı takip eden bakâya ermek için boş bir zihne (tabula rasa) ve pür dikkat bir yapıya sahip olmayı içermektedir.⁹⁷ Fenâyaya erince kalb boş bir kaba dönüşür. Sonunda İlâhî nurun tecellilerine mazhar olacak hâle gelir.

Ebû Medyen tarafından öngörülen savm-ı visalin amacı tevekkül duygusunun sağlam bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan bir disiplindir. Daha sonraki dönemlerde Ebû Medyen, Kuzey Afrika sûfleri tarafından tevekkül üstadı olarak tanınır. Günümüze kadar ulaşan vecizelerinin yüz altmıştan fazlası zühd ve tevekkülle ilgilidir. Tevekkül duygusu şükûn hâli ile doğrudan ilgilidir. Şükûna kavuşmak nefsanî arzu ve kaygılardan tamamen soyutlanmaya, gönlü ilâhî esaslara yöneltmeye bağlıdır.⁹⁸ Ebû Medyen'e göre, "Tevekkül Hakk'ın garantisine tam güven, hareketi şükûna tebdil kılmaktır."⁹⁹ Tevekküle devam eden kişinin zikir hâli baskın konuma gelir ve insanlar onda Allah'ı bulmuş olurlar.¹⁰⁰ Sırrında Allah'tan başkasına güvenen ve itimat eden kimselerin kalblerini Allah, rahmetinden mahrum eder. Onlara hırs ve tamah giysilerini giydirir.¹⁰¹ Özetle, tedbir ve ihtiyarı terk edenler hayatlarını güzelleştirmiş olurlar.¹⁰² Ayrıca mazeret göstermekten

⁹⁴ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 31.

⁹⁵ Ebû Medyen, *Ünsü'l-vaîd ve nûzhetü'l-mürîd*, Hikmet no: 19.

⁹⁶ Aynı eser, Hikmet no: 46.

⁹⁷ Cornell, *The Way of Abu Madyan*, s. 31. Bu manâyı teyid sâdedinde Ebû Medyen şu tespitte bulunmaktadır: "Kalb için tek bir tercih vardır. Bir şeye dikkat kesildiğinde diğer şeylerden perdelenmiş olur. Allah'tan başkasına meyledersen Allah senden münacatının lezzetini çeker alır." (Bkz. Ebû Medyen, a.g.e., Hikmet no: 9.)

⁹⁸ Cornell, a.g.e., s. 118. Bu duyguyu Ebû Medyen şu sözü ile daha anlaşılır kılmaktadır: "Gönülde ayrı ayrı birden fazla ilgi odağı olamaz. Sen belli bir duyguya kapıldığında diğer ilgi odaklarından soyutlanırsın. Allah'tan başka hiçbir şeyin seni cezbetmesine fırsat verme. Hiçbir şey seni O'nunla barışık yaşamana mânî olmasın." (Bkz. Cornell, *Realiti of the Sâint*, s. 137.)

⁹⁹ Ebû Medyen, a.g.e., s. 125, Hikmet no: 46.

¹⁰⁰ Aynı eser, s. 125, Hikmet no: 49.

¹⁰¹ Aynı eser, s. 137, Hikmet no: 106.

¹⁰² Aynı eser, s. 141, Hikmet no: 127.

kurtulmadıkça kişinin perdelenmekten kurtulması da mümkün değildir.¹⁰³

h. Fütüvvet Yolu

Şeyhin mevcut eserlerindeki yaklaşımlara göre Ebû Medyen yolu, bariz bir tarzda Horasan tasavvuf geleneği ile birebir örtüşmekte idi. Özellikle fütüvvetin ahlâki esaslara dayalı kardeşlik anlayışı en az Horasan kadar Mağrib tasavvufunun da temelini teşkil etti. Ebû Medyen'in öğretilerini ele alan *Bidâyetu'l-mürîd*, Fudayl b. İyâz (ö. 187/803) ve Şah Şücâ el-Kirmânî (ö. 270/883) gibi ilk dönem fütüvvet önderlerine sık sık referansta bulunmaktadır.¹⁰⁴ Ebû Medyen'in ihvan ahlâkına olan vurgusu sosyal ilişkilerle eşdeğerdedir. Dinin ahlâkî boyutu o kadar ileri düzeyde şekle indirgenmiştir ki, tasavvufî düşünce reaksiyoner bir hareket olarak, mânevî duyguların yoğunlaşmasına dikkat çekmiştir. Bu durum tasavvufun kurumsal yapılanmasına yol açmıştır.¹⁰⁵

Ebû Medyen'in sultan, emir¹⁰⁶ ve hizbullah¹⁰⁷ diye vasıflandırılan müritleri, onun belirlediği prensipleri, Kuzey Afrikalı muasırları tarafından uygulanan fütüvvet geleneği içerisinde uygulamaya çalışırlar. Bu durum onun Muvahhidler tarafından neden kuşkuyla karşılandığının göstergesidir. Muhammed İbn Tumart (ö. 524/1130) taraftarlarına Hizbullah adını verdiği için Mehdi takipçilerinin sûfî rakipleri ile eşdeğerde görülmesine uygun gözle bakılmıştır.¹⁰⁸ İbn Tumart'la Ebû Medyen'in sosyal projeleri benzerlik gösterdiği için ironi hâline gelen korkular daha da

¹⁰³ Aynı eser, s. 129, Hikmet no: 63.

¹⁰⁴ Cornell, *The Way of Abu Madyan*, s. 60, 66.

¹⁰⁵ Carl W. Ernest, *Eternal Garden: Mysticism, History and Politics at a South Asian Sufi Center*, Albany, New York 1992, s. 160; Cornell, *Realm of the Saint*, s. 134.

¹⁰⁶ Cornell, *age.*, s. 162.

¹⁰⁷ Aynı eser, s. 90.

¹⁰⁸ Vincent J., Cornell, "Understanding Is the Mother of Ability: Responsibility and Action the Doctrine of Ibn Tumart", *Studia Ismaica*, 1988, Sy. 66, s. 95.

artmıştır.¹⁰⁹ Ebû Medyen için manevî kemâlât toplumsal sorumluluktan ayrı düşünülemez.¹¹⁰

Fütüvveti, Hakk'ı bırakıp da halkla iştigal etmemek,¹¹¹ kulların güzelliklerini ve iyiliklerini görmek, kötülük ve kabahatlerini görmezlikten gelmek,¹¹² diye tarif eden Ebû Medyen sevenlerine; "Nefsine rağmen insanlara karşı adaletli davran. Başkalarının yaptığı nasihatlere kulak ver ki yüce mertebelere ulaşasın."¹¹³ tavsiyesinde bulunmuş ve "Almayı vermekten daha çok seven kişi, fakir olamaz."¹¹⁴ yargısına varmıştır. Fütüvvet geleneğinin önemli bir temsilcisi kabul edilen Ebû Medyen, bir yandan da "Merâsimden kaçınmak ve malumattan ibaret kuru bilgiden kurtulmak, bilinmesi gereken şeyi elde etmenin yoludur"¹¹⁵, sözü ile tasavvufun merasime indirgenmesinden şikâyetçi olmuştur. Bunun yerine temizlenmek ve arınmak için vefa sahibi olmayı öngörmektedir.¹¹⁶

1. Sohbet ve Hizmete Koyulmak

Ebû Medyen yolunun esaslarından bir diğeri sohbete katılmak ve hizmete koyulmaktır. Ona göre, zikredenlerle birlikte oturan gafletten kurtulur ve uyanışa erer. Sâlih zâtlara hizmet eden ise hizmetiyle yükselir¹¹⁷ ve Allah'ın yardımına mazhar olur.¹¹⁸ Ebû Medyen'in dikkat çektiği bir diğer husus ise Mevlâ ile sohbet ve birlikteliğe sabredemeyenlerin kullarla sohbet ve birlikteliğe ibtila edileceğidir.¹¹⁹ Safiyeti kaybetmenin delili kirli ve bozuk tabiatlı kişilerle beraber olmak ve sohbet etmektir. Değersizliğimizin delili beş para etmez kişilere bel bağlamamızdır. Vahşetimizin delili,

¹⁰⁹ Cornell, *Realm of the Saint*, s. 137. "Gerçek tasavvuf sadece belli kural ve âdetleri yerine getirmek demek değildir. Ya da belli unvanlar ve derecelere kavuşmak da demek değildir. Gerçekte tasavvuf, dürüst davranmak, gönül zenginliğine ermek, daha mükemmele doğru adım atmak, ilâhî mesajı gereğince idrak etmek ve peygamberlerin yoluna sülûk etmektir. Bu ölçülerden ayrılan kişi, kendini şeytanın yurdunda bulur, şehvet deryasına dalar ve cehalet karanlıklarında başıboş dolaşır." (Bkz. Cornell, *The Way of Abu Madyan*, s. 90.)

¹¹⁰

¹¹¹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-vahîd ve nüzhetü'l-mürîd*, s. 125, Hikmet no: 38.

¹¹² Aynı eser, s. 125, Hikmet no: 39.

¹¹³ Aynı eser, s. 125, Hikmet no: 47.

¹¹⁴ Aynı eser, s. 139, Hikmet no: 110.

¹¹⁵ Ebû Medyen, *Ünsü'l-vahîd ve nüzhetü'l-mürîd*, s. 143, Hikmet no: 135.

¹¹⁶ Aynı eser, s. 135, Hikmet no: 95.

¹¹⁷ Aynı eser, s. 133, Hikmet no: 87.

¹¹⁸ Abdulhalim Mahmûd, *Ebû Medyen el-Ğavs*, s. 102.

¹¹⁹ Ebû Medyen, *a.g.e.*, s. 131, Hikmet no: 70.

kaba şahsiyetlerle ünsiyet peyda etmemizdir.¹²⁰ Sohbet âdâbı çerçevesinde kadınlarla ihtilatı uygun görmeyen Ebû Medyen, şu tavsiyede bulunmaktadır: "*Dînî duyarlılığından ötürü bid'ât ehli ile sohbet etmekten sakın, kalbî duyarlılığından dolayı kadınlarla sohbet etmekten sakın.*"¹²¹ Sohbetinde kullanılacak üslup çerçevesinde eğitici sözle fuzuli söz arasında şu şekilde bir ayırım yapmaktadır: "*Eğitici söz yerinde konuşulan sözdür, maksadı gerçekleştirir, boş konuşmak ise seni anlamlı ve yerinde söz söylemekten alıkoyar.*"¹²²

i. Âdâba Riayet

"*Bidâyet ehlinin âdâbına riâyet etmeyenlere nihâyet ehlinin makamları nasıl bahşedilsin?*"¹²³ diyerek bağılılarını âdâba riayete davet eden Ebû Medyen şu tavsiyelerde bulunmaktadır: "*Başkalarının senden soğumamalarını ve yine başkalarının seninle ünsiyet kazanmalarını sağlayacak şekilde muamelede bulunman güzel ahlâkın bir gereğidir. Ulemanın yanında en iyi bir dinleyici olmanız ve kendinizi hiç saymanız, marifet ehlinin yanında sükûna ermeniz ve beklentiye koyulmanız, makamlar sahibi kişilerin yanında pür dikkat kesilmeniz ve vahdet bilincine ermeniz güzel ahlâkın bir gereğidir,*"¹²⁴ "*Tarikatın esaslarını kabul etmeden önce başkalarının kul haklarını ödeyin ve hâllerinizi kontrol ediniz. Ta ki onlar tarafından sürüklenmeyesiniz,*"¹²⁵ "*Bid'ata yakın kişilerle oturmaktan sakın. Yoksa belli bir süre sonra da olsa bidat günahının etkileri sana döner.*"¹²⁶

2. SEYR U SÜLUK METODU

Muhammed b. Ali b. Abdillâh el-Ensârî, Ebû Medyen'in seyr u sülûkun tamamlanmasına dair şu tespitini nakletmektedir: "*Altı ayda vuslata eren birini gördüm. Onun yanında Minhâc'ül-âbidin isimli kitaptaki ukubât-ı seb'a (yedi engel) üzerine çalıştım. Her birini on yılda tamamlamak suretiyle tamamını yetmiş yılda kat eden gördüğüm gibi İbrahim b. Edhem (ö.161/777) gibi tamamını bir saatte kat edenleri de gördüm.*"¹²⁷

¹²⁰ Aynı eser, s. 139, Hikmet no: 121.

¹²¹ Aynı eser, s. 133, Hikmet no: 84.

¹²² Aynı eser, s. 131, Hikmet no: 77.

¹²³ Aynı eser, s. 127, Hikmet no: 54.

¹²⁴ Aynı eser, s. 149, Hikmet no: 162.

¹²⁵ Ebû Medyen, *Ünsü'l-vahîd ve nûzhetü'l-mürîd*, s. 145, Hikmet no: 150.

¹²⁶ Aynı eser, s. 147, Hikmet no: 158.

¹²⁷ İbnü'z-Ziyât, *et-Teşevvuf*, s. 324.

a. Mürşid-i Kâmilin Vasıfları

Ebû Medyen'e göre seyr u sülûk sürecinde mürşid-i kâmilin rehberliği oldukça önemlidir. Maneviyat önderinin müritleri ile ilişkisi sultanın halkla, doktorun hastayla irtibatına benzetilmektedir. Marifete sahip olan Hakk'ı gereğince tanıyan ve bunu diğerlerine öğreten maneviyat sultanları bağlularını saadet yoluna sevk ederler. Bununla birlikte tasavvufî irşada ehil olmayan kişilerin bu işe soyunmaları bağlularının şakâvete sürüklenmesine yol açar. Şeyhin zarar ve ziyana yol açacak potansiyel tehlikeye düşmemesi için Ebû Medyen, mürşid-i kâmilin kibir, gösteriş ve nâkislikten kurtulması gerektiğini düşünmektedir. Bu duruma şu şekilde dikkat çeker: "*Yaşantısında bir eser olmadığı hâlde seni Hak yoluna davet etmeye kalkışan kişiden sakın. Pervasız âlim, câhil sûfî ve samimiyetsiz vâize eşlik etmekten kaçın.*"¹²⁸

Müride gerekli olan ilk husus, Hak ve hakikati bilen, zâhir ve bâtın ilminde âlim, takva sahibi, ilmi ile âmil bir âlim şeyhin sohbetine katılmaktır. Sünnet-i seniyyeye ittiba eden ve bid'atlardan kaçınan bir şeyh, müridini terbiye yolunda sabırlı olmalı, hatalarını görmezlikten gelmeli, müridinin evrâdına devam ettiğini bilmeden ona yüklediği virdini değiştirmemelidir. Müridin kalbinde tarikatına karşı bir iştihak olmalı. Şeyhinin sözlerinde lezzet almalı. Şeyh müridinin kalbini itaata yönlendirmeli. Şeyh müridine helâl ve haramı, şüphelilerden kaçınmayı kavratması gerekir. Riyâdan sakınmayı, yanlışa tevessül etmekten kaçınmayı halveti, nefsin temizlenmesini, gözleri haramlardan korumayı, iffeti muhafazayı, zikre devamı, alâkalardan sıyrılmayı ve dünyalığı terki ona emretmelidir.¹²⁹

b. Dervişin Sıfatları

Mürşid-i kâmilin vasıflarını bu şekilde sıraladıktan sonra Ebû Medyen gerçek bir dervişin hasletlerini de şu şekilde ortaya koymaktadır: "*Müridin âlim, sâdık, verâ sahibi, dinini bilen, Allah'tan korkan, zâhirî ve bâtınî ilimleri bilen, tövbe hâlini muhafaza eden ve dünyaya karşı zâhid olan bir şeyhe intisap etmesi gerekir. Tarikatına aykırı hareket edecek olursa aralarındaki beyat da düşer ve hâllerinde değişim olur. Müridin zâhid, Allah'tan hoşnut, güler yüzlü, itaatkâr, gözü yaşlı, Rabbine itaatle geçiremediği zamanlara üzgün, halîm, güzel sıfatlara sahip ve kötü*

¹²⁸ Cornell, *The Way of Abu Madyan*, s. 118; *Realm of the Saint*, s. 136.

¹²⁹ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 55.

sıfatlardan uzak biri olması gerekir. Geceleri kâim gündüzleri sâimdir. Nazar ettiğinde itibar kazanır, sustuğunda tefekkür eder ve nefsini muhasebe eder, yemek yediğinde rızkı kadar yer ve Rabbine hamd eder. Mezmûm havâtıra tövbe ve istiğfar eder, yoğun bir gayrete bürünür, kendisi aç kalır ama fakiri doyurur, yetim ve miskine merhamet eder, komşusu ile iyi geçinir, kabristanlıkları ziyaret eder, sila-i rahim yapar, emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker yapar, mescitlere devam eder, vakitlerini muhafaza eder, yiyip içtiklerini, giyip kuşanmasını, evini barkını, araç gereçlerini haramdan uzak tutmaya çalışır ve onları temiz kılar, yalancı imandan kaçınır, zulümden ve kötü huydan uzaklaşır, nefsini insanların ayıplarından temizler, şeytanın vesvesesinden istiğfar eder, sadık bir tövbe ile tövbe eder, hac farızasını yerine getirir ve cihadı sever. İşte bunlar gerçek bir dervişin sıfatlarıdır.¹³⁰

Mürîd-mürşid ilişkisi bağlamında o şu değerlendirmeleri yapmaktadır: "Şeyhe teslim olmak suretiyle mürîd şeyhinin zâtına giriftar olabilir. Kendisine saygı ve tazimde bulunmak suretiyle sırrına vakıf olabilir. Şeyh ahlâkı ile mürîdini tehzîb eder, benimsemiş olduğu usûllerle mürîdini edeplendirir, manevî kişiliği ile mürîdini nurlandırır. Şeyh mürîdini Allah'ın huzurunda bulunma şevkine nâil kılar. O'nun nurunun tesirleri altında kendinden geçmesini sağlamak suretiyle onu tehlikelerden korur. Şeyh dervişlere karşı samimi ve açık sözlü olarak davranır. Diğer şeyhlere karşı onlara hizmet etmek ve onları sevindirmek şeklindeki bir tutum sergilerken, âriflere karşı da tevazu ve kendini hiçe saymak suretiyle davranır."¹³¹

Yoğun bir çaba ve özel bir eğitimle mürîdini yetiştiren, velâyeti zâhir bir mürşide mürîdinin hizmet etmesi de vecibedir.¹³² Ebû Medyen'e göre, âlim, ilmiyle âmil ve tevekkül ehli bir şeyhe hizmet eden kişi Kıyamet gününde ebrârla birlikte haşredilecektir. Böylesi ârif ve zâhid bir şeyhe hizmet eden kişiyi Allah, cennetteki makamını görene kadar dünyadan çekip almaz.¹³³ Zâhid olmayan, ilmi bulunmayan, verâından bahsedilemeyen, dünya mallarını toplamaya çalışan, dünyaya karşı hırslı bulunan bir şeyhin hizmetine koyulan kişi ise Kıyamet gününde cehennemin

¹³⁰ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 71.

¹³¹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-vahîd ve nûzhetü'l-mürîd*, s. 147, Hikmet no: 161.

¹³² Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 103.

¹³³ Aynı eser, s. 103.

derinliklerinde bulunan Firavun, Hâmân ve Kârûn'la haşredilecektir.¹³⁴

c. Riyâzet ve Mücâhede

Ebû Medyen geleneğinde riyazet ve mücâhedenin çok özel bir yeri bulunmaktadır. Zira ona göre fukaranın alâmeti üçtür:

1. Ancak zaruret miktarınca yerler,
2. Uyku bastırmadıkça uyumazlar,
3. Zaruret miktarınca konuşurlar.¹³⁵

6/12. yüzyılda Mağrib'in batısında yaşayan tüm büyük sûfîlerce benimsenen mânevî tecrübeler gibi Ebû Medyen'in yolu da en azından kendi tecrübesi ile amele ve bâtinî uygulamalara önem vermekteydi. Sıkı bir riyazeti ve nefsanî arzuları frenlemeyi öngören yaklaşımları serdetmekteydi. İhlâsa dayalı amel nazariyesi de dahil nefis tezkiyesinin devamına yönelik gereksinim kişinin mânevî kemâlâtının temelidir. Zira "*Mâneviyât önderleri arasında hakikat erbabı azdır.*"¹³⁶ Kendisinden üç asır önce yaşamış bulunan Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857) gibi Ebû Medyen de müritlerinin karakterlerinde görülebilecek muhtemel riyâz, nifâk ve gösteriş niteliklerini gidermek için sohbet meclisleri düzenlemekteydi.¹³⁷ Ona göre de kişinin nefsi, hakikati idrak etmesine engel olan başlıca faktördür. Nefsanî arzuların bastırılmasında açlık en etkili silahtır. Nefsin arzularına kaynaklık eden bu dünyada sürekli kalma arzusu açlıkla bastırılmış olmaktadır. Açlık eğitiminin düzenli hâle gelişi oruçla sağlanmaktadır. Ebû Medyen ve taraftarları Ramazan orucu dışında Recep ve Şaban aylarını oruçlu geçirmeye, Dâvûdî oruca riayet etmeye ve ayda üç gün oruç tutmaya özen göstermişlerdir. Ebû Medyen'in kendine özgü olarak uttuğu oruç ise visâl orucudur. Hz. Peygamberin Hira mağarasındaki tutumunu, Musa (a.s.)'in Sahra'da geçirdiği kırk günü esas alarak tuttuğu bir oruçtur. Visâl orucu tutmaya niyet eden sûfî, önce tüm günahlarından tövbe etmeli, gusûl' abdesti almalı ve iki rekât namaz kılmalı. Sonra kırk gün kalacağı halvethaneye girmeli, tüm gıdalardan elini çekip sadece su ile yaşamaya çalışmalıdır. Sürekli kelime-i tevhid zikrine koyulmalıdır. Halvethaneyi sadece tabii

¹³⁴ Aynı eser, s. 103.

¹³⁵ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 87.

¹³⁶ Ebû Medyen, *Ünsü'l-vahîd ve nûzhetü'l-mürîd*, Hikmet no: 41.

¹³⁷ Cornell, *The Way of Abu Madyan*, s. 28.

ihtiyaçlarını karşılamak, Cuma namazlarını eda etmek için terk etmelidir. Uykuya ise dayanılmaz bir hâl aldığı zaman dalabilir.¹³⁸

Ebû Medyen'in en büyük halifelerinden biri olan Ebû Muhammed Sâlih İbn Yensârin el-Mağîrî (ö. 631/1234)'ye göre bu sıkı ve yorucu uygulamaların amacı, kalbin tasfiyesi, ruhun aydınlanması, kötü arzuların önüne geçilmesi, anlayış ve kavrayışın geliştirilmesi, zikir halkalarından tat almak ve havassa ait sırların edinilmesini sağlamaktır.¹³⁹ Uygulanan güçlü riyazetlerle organların günah işlerle meşgul olması önlenir, kalbin nurunu gideren arzulara meyledilmez, kısıyî isyana sevk eden tutumlardan uzaklaşılır, alışılmış ve âdet hâline gelmiş davranışlardan kaçınılır, beden sağlıklı hâle getirilir ve kâşinin dini korunmuş olur.¹⁴⁰

Ebû Medyen'e göre, ruhlâr hakikate râm oldukça kıymet ifade eder, bedenler riyâzet yaptıkça ve perhiz uyguladıkça korunmuş olurlar.¹⁴¹ Bedenin perhizi organların amacına uygun şekilde kullanılması, kalbin perhizi ağıyâra bel bağlamaktan kaçınılması, nefislerin perhizi ise iddianın terk edilmesiyledir.¹⁴²

Hakikat ehlinin usûlünü açıklık olarak nitelleyen Ebû Medyen takipçilerine; "*Ey Ehl-i irade! Açlığa, visâl orucuna, halvete ve zikre riayet ediniz. Onunla isteğimize ulaşacak, kalblerinizden ve dillerinizden hikmet çeşmelerinin nasıl fışkırdığını göreceksiniz, onunla Rabbinize ulaşmış olacaksınız.*"¹⁴³ tavsiyesinde bulunduktan sonra şu değerlendirmeleri yapmaktadır: "*Peygamberlerin, sâlihlerin, sahabenin, tâbiînin, daha önceki geçmiş ulemanın kitaplarına baktım, açlığın dışında kendisi ile Allah'a ulaşılan başka hiçbir şey göremedim. Açlık duygusunu hisseden mütevazı olur. Mütevazı olan tazarru ve yakarıştadır bulunur. Tazarruda bulunan ise Hakk'a ulaşanlardan olur. Kardeşim senin de aç kalman, açlığa devam etmen gerekir. Onunla istediğine ulaşırsın. Onunla hedeflerini gerçekleştirsin.*"¹⁴⁴

¹³⁸ Ebu'l-Abbâs Ahmed İbn İbrahim b. Ahmed el-Megîrî, *el-Minhâcû'l-vâdih fî tahkiki kerâmâti Ebî Muhammed Salîh*, Kahire 1933, s. 218-225; Cornell, *Realm of the Saint*, s. 137.

¹³⁹ el-Mâğîrî, *el-Minhâcû'l-vâdih*, s. 218-225

¹⁴⁰ Aynı yer; Cornell, *The Way of Abu Madyan*, s. 30

¹⁴¹ Ebû Medyen, *Ünsû'l-vahîd ve nûzhetü'l-mürîd*, s. 129, Hikmet no: 67.

¹⁴² Aynı eser, s. 123, Hikmet no: 26.

¹⁴³ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 57.

¹⁴⁴ Aynı eser, s. 59.

Şeyhi Ebû Ya'zâ Yelnûr b. Meymûn (ö. 572/1177) gibi Ebû Medyen de felaha erebilmek için kişinin üstün meziyetlerle donanmasından önce bayağı ve düşük seviyedeki nefsin yenmesini, nefsin hâkim olmasını gerekli görmektedir. Nefis denilen düşmanın tabiatı, muhkem surların arkasında kendini siper etmesidir. Bu azman düşmanın tamamen ortadan kaldırılması çabasına girişmeden önce gücünün azaltılmasına çalışılmalıdır. Yenilmez denilen bu azgın nefsin mağlubiyeti temelde şeyh vasıtasıyla gerçekleştirilebilir. Ego denilen nefsin ontolojik yapısının tezahürü, bencillik ve ben-merkezciliktir ki tabiatı gereği insanı hakikatten uzaklaştırır ve fitratına aykırı bir çizgiye sürükler. Onun inatçı saldırılarından korunmak için kişi, onun kabullenemediği ve en çok korktuğu hususlara sarılmalıdır. Böylece burnu sürtülmeli, kibri kırılmalı ve uysal bir yapıya büründürülmelidir.¹⁴⁵ Ebû Medyen, bu yöntemin başlıca anahtarının açlık olduğuna şu sözleri ile dikkat çekmektedir: "Aç kalanlar vuslata erer, toklar nasipsiz kalır. Allah'ı zikreden yâd edilir. Allah'tan gafil olan unutulmalardan olur. Çünkü açlığın kazandırdığı on haslet vardır. Bunlar:

1. Nefsin şehvet ve şüphelerden temizlenmesi,
2. Zikir ve tefekkür,
3. Kötü sıfatlardan soyutlanıp güzel hasletlere bürünmek,
4. Ashâb-ı kirâm, tâbiîn, selef-i sâlihîn ve önceki meşâyih'in yoluna uymak,
5. Nefisle mücâhede üzerine yoğunlaşmak,
6. Şehvetlerden uzaklaşmak,
7. Âbidlerin takipçisi olmak,
8. Sâlihlerin yoluna girmek,
9. Mürşidlerin anahtarını edinmek,
10. 'İlliyyîn mertebesine yükselen vasilinden olmak."¹⁴⁶

Ebû Medyen tarafından vurgulanan açlığın temeli, düzenli oruç tutmaya bağlıdır. Ona göre iradenin hakikati, müride ancak gözleri korumak, iffeti muhafaza etmek, haramı terk etmek, riya ve

¹⁴⁵ Cornell, *The Way of Abu Madyan*, s. 29.

¹⁴⁶ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 59.

şehvetlerden kaçınmak, cemaatle namaz kılmaya devam etmek, mâlâyanıyı terk etmek, halvete girmek ve dünya hususunda zühde koyulmak suretiyle nasip olur. Tok olarak geceleyenlerse, yüksekte atıp tutar, hezeyânda bulunur ve yolda zındıklığa düşer olurlar. Bu durum muhakkiklerin değil mahlukâtın tavrıdır. İradenin başı; ilmi ile âmîl, zâhid, sünnete bağlı, bid'atlardan uzak, akıllı, zâhirî ve bâtinî ilimlerde, hakikat ve tarikat ilimlerinde âlim, ârif ve nefsinin hevâ'ına aykırı hareket eden bir şeyhin sohbetine katılmak, zühdü benimsemek, açlığa alışmak, evrâda devam etmek ve itaat ehli olmaktır.¹⁴⁷ Zira çok yemek, çok uyumak ve çok konuşmak kalbe kasvet verir.¹⁴⁸ En faydalı söz, ilâhî müşâhede ve ilâhî huzûrdan kaynaklanan sözlerdir.¹⁴⁹ Münacatın halâveti ile rızıklanan kişide uykudan eser kalmaz.¹⁵⁰

Sonradan var edilen varlıklara güvenmeye ve muhâdesâtla sohbele engel olan Ebû Medyen'e bunun sebebi sorulduğunda, demiştir ki: *"Bu, tarikatin henüz başındaki mübtedî müridler için söz konusudur. Bunu gerçekleştirmeyen kişi yetmiş yıl da yaşamış olsa istenen fiilleri işleyemez ve bir adım yol kat edemez. Sehl et-Tüsterî (ö. 283/896) demiştir ki: 'Temkîn makamına ermeden varlıkların sırlarına muttalî olmaya kalkışmayın.' Hastalıklı ve ruhları kirlenmiş kişilere gelince, onları Allah'ın emir ve yasaklarıyla uyarmak gerekmektedir. Allah'ın yarattığı varlıkların hakikatini idrak etmeye kalkışmadan önce, gördüklerinden etkilenir ve işittiklerinden şevklenir mâle gelmek gerekmektedir. Havâtırın tutkularından kurtulmak, belâ ve musibetlere iltifat etmemek gerekmektedir."*¹⁵¹ Ebû Medyen yaşadığı bir hayret ânında şunları söyler: *"Kişi, yaşadıklarımın mahiyetini nasıl idrak edebilir ki?"*¹⁵²

Kişinin ancak ihlâs ve murakabe ile kemâle erdirileceğinden¹⁵³ bahseden Ebû Medyen murakabe makamına da muhasebe ile ulaşılacağını söyler.¹⁵⁴ Dolayısıyla muhasebe, murakabenin başlangıcıdır.¹⁵⁵ Allah'ı nefesine tercih etmeyen kimseyi Allah terk eder.¹⁵⁶ Ayrıca nefsi için bir hâl ve makam talebinde bulunan

¹⁴⁷ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 63.

¹⁴⁸ Ebû Medyen, *Ünsü'l-vahîd ve nûzhetü'l-mürîd*, s. 145, Hikmet no: 143.

¹⁴⁹ Aynı eser, s. 143, Hikmet no: 140.

¹⁵⁰ Aynı eser, s. 121, Hikmet no: 16.

¹⁵¹ Aynı eser, s. 135, Hikmet no: 91.

¹⁵² Aynı eser, s. 135, Hikmet no: 91.

¹⁵³ Aynı eser, s. 139, Hikmet no: 115.

¹⁵⁴ Aynı eser, s. 125, Hikmet no: 50.

¹⁵⁵ Abdulhalim Mahmûd, *Ebû Medyen el-Ğavs*, s. 76.

¹⁵⁶ Ebû Medyen, *a.g.e.*, s. 125, Hikmet no: 53.

kimse, âriflerin muamelesine uygun hareket etmekten uzaktır.¹⁵⁷ Allah kulunun elinden tutup yükseltirse onun ayağını kimse kaydıramayacaktır. Nefsine bende olanı ise kaldıracak kimse olamaz ve düşmesi her an muhtemeldir.¹⁵⁸ Nefsinin arzuladığı, canının çektiği şeyleri edinmek ve temin etmek isteyenler onların gerçek değerini idrakten ve onlardan gereğince faydalanmaktan mahrum bırakılırlar.¹⁵⁹

d. Zikir ve Semâ'

Riyazet ve mücahededen maksadın zikrullah olduğunu beyan eden Ebû Medyen, kişinin zikirle Allah'ın mülkünü, izzet ve kudretini tefekküre koyulduğunu belirtmektedir. Ona göre zikir; vücudu ile bizi bizden alan, şühudu ile de bizi bize getiren şeydir.¹⁶⁰ Bir diğer ifadeyle zikir, hakikatin şühûdü, yaratılmışların humûdudur.¹⁶¹ Zikir zikredilenin şühûdü ve huzûrun devamlı olmasıdır. Bizi unutmayan Allah'ı bizim de zikretmekten uzak kalmamamız gerekmektedir. Bizim yaptığımız iyilikleri görmezlikten gelmeyen Allah'ın nimetlerine karşı bizim de şükretmekten gafil olmamamız esastır.¹⁶² Zikredenlerle birlikte oturursak gafletten kurtulur ve uyanışa ereriz.¹⁶³ Zira Allah (c.c.) bir kulunun hayrını isterse onu kendisinin zikrine ünsiyet ettirir ve kendisine şükretmesine muvaffak eyler.¹⁶⁴

Bidâyetü'l-Mürîd'den öğrendiğimize göre, gerek Ebû Medyen gerekse takipçileri semâ' meclisleri teşekkül ettirmekte, vecde sevk eden ilahiler dinlemekte, mûsikî ve devranla galeyana gelmekte ve heyecana bürünmekteydiler. Ebû Medyen'e göre zikir ve semâ'in ehli, ricâli, cemâati ve cemiyeti vardır. Semâ' ehli; inleyen, tövbe-kâr olan, kendi nefislerini kınayan, gündüzleri oruç tutan, geceleri kıyama duran, ağlamaya ve gözyaşı dökmeye çalışan, yakarıшта bulunan ve hüngür hüngür ağlayan kişilerdir. Dünya mallarına karşı zâhiddirler. Kalblerini yegâne sevgili kabul ettikleri Allah'a bağlanmışlar ve dünyayı üç talakla boşamışlardır. Hakk'ı idrak ettikleri zaman O'nunla baş başa kalmaya özen gösterirler.

¹⁵⁷ Aynı eser, s. 123, Hikmet no: 34.

¹⁵⁸ Aynı eser, s. 123, Hikmet no: 31.

¹⁵⁹ Aynı eser, s. 143, Hikmet no: 137.

¹⁶⁰ Ebû Medyen, *Ünsü'l-vahid ve nüzhetü'l-mürîd*, s. 145, Hikmet no: 141.

¹⁶¹ Aynı eser, s. 145, Hikmet no: 142.

¹⁶² Aynı eser, s. 133, Hikmet no: 86.

¹⁶³ Aynı eser, s. 133, Hikmet no: 87.

¹⁶⁴ Aynı eser, s. 147, Hikmet no: 154.

Tefekkürü dalar, zikirle meşgul olurlar. Konuştukları zaman dillerinden hikmet sâdır olur. Hâlleri övülen ve beğenilen çizgidedir. Tarikatları sahih, metotları sünnete sarılmaktır. İlim öğrendiklerinde kalblerini aşk ateşi kaplar, bedenlerini vecd hâlleri bürür. Vecde koyulduklarında kendilerinden geçerler, tevâcüdde bulunur, kendilerini kaybederler, akılları başlarından gider. Onların bu vecdinde herhangi bir kabahat söz konusu değildir. Vecdlerinden ötürü kınanmazlar. Böylesi kişilerin semâ' etmeleri mübahtır. Vecdleri hak, gerçektir ve sahihtir.¹⁶⁵ Semâ' erbâbı, hâl, sıfat ve hareketleri bakımından birbirinden farklıdır. Kimileri hareket etmeden ve oturmuş bir hâlde bulunurlar. Kimisi sevinç ve gözyaşını, ürperme ve nedameti, ağlama ve hıçkırıklara boğulmayı itiyat edinmiştir.¹⁶⁶ Makam, tertip, derece ve durumlarına göre semâ' hâlleri farklılık arz etmektedir. Semâ' şimşek gibidir. Bir anda parlar ve anında sönebilir. Semâ'ın hak ve halk olanı vardır. Kalben semâ' eden tahakkuk erbâbı olur. Semâ'ı nefsanî arzuları için yapan zındık olur. Semâ' hususunda ancak cahiller şüphe ederler.¹⁶⁷

Bununla birlikte bu tür semâ oturumlarına bilhassa sıradan kişilerin katılması yasaklanmıştır. Ebû Medyen semâ'ın özel bir işlev olduğundan şu şekilde bahseder: "*Semâ' ancak ehline özgü bir uygulamadır. Semâ' yapmak için toplanıldığı zaman semâ yapılacak yerin kapıları kilitlenir. Semâ' tamamlandıktan sonra kapılar açılır.*"¹⁶⁸ Ebû Medyen'in tertip ettiği toplantılarında özellikle vurgulanan husus, alt yapısı olmayan, kendini yetiştirememiş, mânevî yönden zayıf kişilerin meclislerine alınmamasıdır ki o bu hususu şöyle dile getirir: "*Semâ'a engel en çirkin huy, sûfînin bencil tabiatıdır. Semâ', ehli olmayanlar için haramdır. Ehil olmayanların semâ' meclisine alınması ve semâ'a iştiraki söz konusu değildir. Bu durumu meşâyih defalarca dile getirmiştir.*"¹⁶⁹ Mübtedi bir müridin oruç, visâl ve kıyâm gibi mücahedeleri gerçekleştirene kadar semâ'a katılması söz konusu değildir. Güçlü bir mücahededen sonra semâ'a katılmasına izin verilir. Bu husus meşâyih, iktida ve ihtida ehlinin ittifak ettiği bir husustur.¹⁷⁰

¹⁶⁵ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 81.

¹⁶⁶ Aynı eser, s. 83.

¹⁶⁷ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 83

¹⁶⁸ Aynı eser, s. 82-83

¹⁶⁹ Aynı eser, s. 82.

¹⁷⁰ Aynı eser, s. 83.

Tarikatına yeni intisap eden kişinin *Râbitâtü'z-Zeyyât* isimli zaviyesinde tertip edilen semâ' meclislerine katılmadan önce, nefsânî arzularından sıyrılması, bayağı tutkularından kurtulması için oruç tutması, savm-ı visâle alışması, gecelerini namâz kılarak uyanık geçirmesi gerekmektedir. İştiyaklı olan kişiye sonunda Ebû Medyen'in zikir meclislerine katılımına izin verildiğinde tarikatın diğer esaslarına dört elle sarılması gerekir.¹⁷¹ O bu hususu şu şekilde beyan eder: "*Sûfî ashabımızın önde gelenleri ile beraber olurduk. Semâ' yapmayı arzuladığımız zaman kapılar kapanırdı. Aramızdan hiç kimse on gün boyunca şehvî arzularını yenmeden, nefsini öldürmeden semâ'a katılmazdı. Hiç kimse ikiyüzlü bir kisveyle aramıza katılmazdı.*"¹⁷²

e. Seyahat Etmek

Ebû Medyen geleneğinde seyr u sülûk esaslarından bir diğeri de seyahattir. O bu konuda şu tavsiyede bulunur: "*Kardeşim, şeyhlerin ziyaretine koyulmanı tavsiye ederim. Şeyhleri ziyaret etmenin şöyle güzel hasletleri vardır: Birincisi, iman, yakîn, ilim, bâtın ve tarikatta seviye kat etmektir. İkincisi, güzel sıfatların ve beğenilen huyların kazanılmasıdır. Üçüncüsü, Kerem ve Celâl sahibi Allah'a vüslattır. Dördüncüsü, tarikat ve hakikati tanımaktır. Beşincisi, ecir ve sevaptır.*"¹⁷³

Ona göre veli bir zâtı ziyaret eden onun celâlinden faydalanın, bereketinden mahrum kalmaz. Meşâyihî ziyareti, ancak murâî, yalancı ve zındık kişiler nehyederler.¹⁷⁴

İbn Ömer el-Mehdî er-Rüsâfî'nin *Kavâidü's-sûfiyye* isimli eserinden; "*Sûfiler seyahate koyulmuşlar ve gezginci olarak tanınmışlardır. Uğradıkları kimi şehirlerde yöre halkları tarafından itilip kakılmışlar, kötü muameleye maruz kalmışlardır. İnsanlar onları yakından tanıyıp onlarla ülfet ettikçe onlara temiz yiyecekler ikram ettiler ve onlara ziyadesiyle destekçi oldular. Falan ve filan şahsiyeti gördüm diyerek onlarla iftihar ettiler. Bu uygulama yanlıştır diye propaganda yapılmasının aksine seyahat her nerede olsa da şeyh arama yolculuğudur. Seyahatte Allah yoluna hicret ve*

¹⁷¹ Cornell, *The Way of Abu Madyan*, s. 35.

¹⁷² Ebû Medyen, a.g.e., s. 88.

¹⁷³ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 69.

¹⁷⁴ Aynı eser, s. 69.

Allah için irşad olma arzusu vardır.¹⁷⁵ ibaresini nakleder ve seyahatten maksadın şeyh arama yolculuğu olduğuna dikkat çeker.

Mürîd-mürşid ilişkisindeki esasları belirtip gerçekleştirilmesi gereken bey'at, intisap, riyazet, mücahede, muhasebe, murakabe, zikir, semâ' ve seyahat gibi seyr u sülûk esaslarını ortaya koyduktan sonra şeyhin müridine hırka giydirmesi ve hilafet vermesi bahsine geçen Ebû Medyen hırka giymenin anlamını şu şekilde dile getirmektedir: "Kardeşim! Hırka ve şemriyye giymekten maksat, nefsin arzularını kırmak ve nefse hâkim olmaktır. Hırka giymek suretiyle ödüllendirilmiş olmaktadır. Çünkü hırka ile nefsin izâlesi ve ruhun ikamesi söz konusudur. Gerçek derviş ilmîne mağrur, bencil ve haset sahibi kişi değildir. Malında cimrilik yapmaz. Bilakis o merhâmetli bir kalbe, güler yüzlü ve nezaketli bir yüze sahip, Allah'ın kullarına karşı oldukça kibardır. Zem ve medh onun indinde birdir. Almak ve vermek, kabul edilmek ve reddedilmek, fakir ve zengin olmak birdir, eline geçenle şırmamaz, elinden çıkana üzülmez."¹⁷⁶ Ona göre gözlerini haramdan alıkoyanların, şehevî arzuları ile âlemlerin Rabbine karşı günah işlemekten sakınanların, dillerini ihvanın dedikodusunu yapmaktan koruyanların, haram yemekten uzak duranların, faiz ve haksız kazançlardan kaçınanların, şüphelilerden uzaklaşanların, farz ve sünnetlerle cemaate devam edenlerin ve yalan yere yemin etmekten sakınanların hırka giymesi mübâhtır.¹⁷⁷ Müslümanlar arasında gösteriş yapmak amacıyla hırka giyen dervişin Yahudi, Hıristiyan veya Mecûsî olarak ölmesinden korktuğunu, ancak tövbe ederse bu yanlıştan dönmüş olacağını söylemektedir.¹⁷⁸

3. MARİFET VE VARLIK NAZARİYESİ

Ebû Medyen, hakikatin zâhirî ve bâtinî görünüşleri bulunduğunu, ancak bâtinî yorumun yegâne anlam boyutu olduğundan bahseden anlayışların doğru sayılamayacağını dile getirir. Onun ifade tarzı, ifratla tefrit arasında, İslâm'ın öngördüğü orta yolu takip etmektir.¹⁷⁹ Mânevî hayat, içsel ve dışsal dokusundan, bireysel ve toplumsal yapısından, maddî ve manevî yönlerinden birini diğerine tercih etmeden kişinin bütünlüğü devam

¹⁷⁵ Aynı eser, s. 71.

¹⁷⁶ Aynı eser, s. 97.

¹⁷⁷ Aynı eser, s. 97.

¹⁷⁸ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 99.

¹⁷⁹ Bakara 2/143.-

ettirmesidir.¹⁸⁰ Ebû Medyen zâhir ve bâtın ikiliğini, metafizik dairesine giren konuların mânâ ve suretini ortaya koyarken ele almıştır. Manevî hayatın kemâle ermesi, amel ve marifete eşdeğerde önem vermeye bağlıdır.¹⁸¹

Allah'ı hakıyla tanıyan kimsenin uyurken de uyanıkken de O'ndan gereğince istifade edeceğini,¹⁸² ama Allah'ın tesirinde ve yönlendirmesinde olmayan, Allah için hareket etmeyen kişinin O'nu tanıyamayacağını, Allah'a şükretmeyen O'na itaat etmiş sayılamayacağını¹⁸³ ortaya koyan Ebû Medyen, Allah'a şöyle münacatta bulunmaktadır: "*Allahım! Bize seni gereğince tanımayı nasip kıl. Senin lutfun olmazsa biz seni gereğince anlayamayız.*"¹⁸⁴ Ona göre ârifin süsü, haşyet ve heybetidir.¹⁸⁵ Ârifin azığı irfanındandır. Allah tarafından zengin kılınan böylesi kişinin azığı, kendisine güvenip bel bağladığı, kendisiyle zenginlik kazandığı Allah'tandır.¹⁸⁶ Âriflerin himmeti marifetlerinin dışına meyl etmez.¹⁸⁷ Zira marifet himmete etkin olma (tasarruf) imkânı vermez. Buna göre ârifin marifeti arttıkça işlerini himmet vasıtasıyla yapması azalır. Bu da iki şeyden kaynaklanır:

1. Ârifin kulluk makamıyla özdeşleşmesi ve doğal yaratılış yönüne bakması.

2. Etkin olan ile etkide bulunanın birliği. Her şeyin ilâhî ilimdeki hakikatlerine göre gerçekleştiğini bilen ârif tasarrufu terk eder.¹⁸⁸

Ebû Medyen'e göre, Allah dünya ehlinin kalblerini gaflet ve vesvese mahalli, âriflerin kalblerini zikir ve samimiyetin mekânı

¹⁸⁰ Cornell, *Realm of the Saint*, s. 134.

¹⁸¹ Aynı eser, s. 135.

¹⁸² Ebû Medyen, *Ünsü'l-vahîd ve nüzhetü'l-mürîd*, s. 121, Hikmet no: 15.

¹⁸³ Aynı eser, s. 141, Hikmet no: 126.

¹⁸⁴ Aynı eser, s. 123, Hikmet no: 32.

¹⁸⁵ Aynı eser, s. 133, Hikmet no: 81.

¹⁸⁶ Aynı eser, s. 133, Hikmet no: 90.

¹⁸⁷ Aynı eser, s. 135, Hikmet no: 93.

¹⁸⁸ Abdalın biri Şeyh Abdürrezzak'a; "*Biz Ebû Medyen'in makamını arzularız ama o bizim makamımızı arzulamaz. Buna rağmen, niçin eşya bize direnç göstermiyor da ona direnç gösteriyor?*" diye sorunca Abdürrezzak, "*O, eşyanın kendisine boyun eğmesini sağlayacak bu ve başka makamlara ermiştir. Biz ise ona kıyasla daha zayıf ve aciziz.*" cevabını vermiştir. (Bkz. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-hikem*, çev. ve şerh. Ekrem Demirli, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2006, s. 139-140.)

kılmıştır.¹⁸⁹ Âriflerin himmet ve gayeleri Mevlâlarına boyun eğmektir.¹⁹⁰ Dünya ehlinin kalbini Allah, gaflet ve vesvese merkezi yapmıştır; âriflerin kalbini ise zikir ve ünsiyet merkezi kılmıştır.¹⁹¹

Marifet ehlinin özelliklerinden bahsederken Ebû Medyen, bunları basiret,¹⁹² firaset,¹⁹³ mürüvvet¹⁹⁴, fenâ ve bakâ sahibi olmak,¹⁹⁵ vakt bilincinde olmak,¹⁹⁶ vecdi elde etmek,¹⁹⁷ cem' ve fark hâllerine bürünmek olarak sıralamaktadır.

Hakk'ı gereğince tanıyanların O'na candan bağlanacaklarını ve bu bağlılığın muhabbeti artıracaklarını ifade eden Ebû Medyen, gerçek muhabbeti; Allah'la ünsiyet kazanmak ve O'na şevk duymak şeklinde tarif etmektedir.¹⁹⁸ Ona göre gerçek saîd; Mevlâ'sının huzurunda bulunmanın verdiği sevinç dışında kalan tüm rahatlıkların kendini tatmin etmediği kimsedir.¹⁹⁹ Zira kalbin tek bir veçhesi vardır. Bir yöne yöneldiği zaman diğer tüm yönlerden perdelenmiş olur. Allah'tan gayriye meyletmekten sakınanı Allah, kendisine münacatın lezzetine nâil kılar.²⁰⁰ Kalbin bağışlanması

¹⁸⁹ Ebû Medyen, *a.g.e.*, s. 123, Hikmet no: 28.

¹⁹⁰ Aynı eser, s. 139, Hikmet no: 118.

¹⁹¹ Abdulhalim Mahmûd, *Ebû Medyen el-Ğavs*, s. 63.

¹⁹² Ona göre basiret, faydalı olana yönelmeyi gerektiren bir haslettir. (Bkz. Ebû Medyen, *a.g.e.*, s. 119, Hikmet no: 10.)

¹⁹³ Ebû Medyen selef-i sâlihînden birine ait şu atıfla firaset ehli olmanın hususiyetine değinmektedir: "*Dünyevî bir beklenti ile ibadet etmek, berbat bir çöplüğe dönüşen bahçeye benzer. Fakirin ibadeti ise olanca kıymeti ile değerli mücehher taşından yapılmış kolyeye benzer.*" (Bkz. Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 73.)

¹⁹⁴ Ebû Medyen mürüvveti şu şekilde tanımlamaktadır: "*Mürüvvet, bilgisi olmadığı hususlarda kişinin kardeşlerine muvafakat beslemesidir.*"; "*Mürüvvet, başkalarının sana karşı işlediği kusurları bağışlamandır.*" (Bkz. Ebû Medyen, *Ünsü'l-vahîd ve nüzhetü'l-mürîd*, s. 133, Hikmet no: 89; s. 141, Hikmet no: 125.)

¹⁹⁵ "Allah'ta ebediyen bekâ bulman nefsenden fenâ olmana bağlıdır." (Bkz. Ebû Medyen, *a.g.e.*, s. 137, Hikmet no: 108.)

¹⁹⁶ "*Ömrün bir nefes kadar kısadır. Onun sana sahip olmasına değil senin ona sahip olmana dikkat et.*", "*Elden çıkan bir daha ele geçmez. İkinci fırsatlar vaktin ilk şansı gibi değildir.*", "*En faziletli taat, vakitlerin murakabeleri yapılarak geçirilmesidir.*", "*Vurdumduymaz bir şekilde vaktinin hükmünü zayı eden câhil, ihmalkâr davranan ise gafilidir.*" (Bkz. Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 119; *Ünsü'l-vahîd ve nüzhetü'l-mürîd*, s. 121, 125, Hikmet no: 17, 36-37.)

¹⁹⁷ "*İlâhî vecdi elde etmek, düşünceyi tutuşturur, sonra da idrakten mahrum bırakır ve akli baştan alır.*" (Bkz. Ebû Medyen, *Ünsü'l-vahîd ve nüzhetü'l-mürîd*, s. 145, Hikmet no: 152.)

¹⁹⁸ Ebû Medyen, *Ünsü'l-vahîd ve nüzhetü'l-mürîd*, s. 129, Hikmet no: 61.

¹⁹⁹ Aynı eser, s. 123, Hikmet no: 35.

²⁰⁰ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 119.

şehvetlerden boşaltılmasına bağlıdır.²⁰¹ Ayrıca uyanık kalmaktan kaynaklanan endişeli bir kalbe sahip olmak, yapılan amellere güvenerek ve beğenerek yapılan dünya ve ahiret amellerinden daha tercihe şayandır.²⁰² Dolayısıyla tüm dikkatini cennet ve hurilere veren kimse ile tüm gayretini perdelerin sıyrılmasına ve ilâhî huzurda bulunmaya yönelten kişi arasında büyük farklar olduğuna dikkat çektikten sonra,²⁰³ belâ ve musibetlerin kişiye hâz vermesini kulun rıza makamını tahakkuk ettirmesine bağlamakta²⁰⁴ ve "Sabrı azığın, rızayı bineğin ve Hakk'ı maksadın kabul eyle."²⁰⁵ tavsiyesinde bulunmaktadır. Çünkü ona göre *Allah'ın yakınlığını kazanmış kişi Allah'a yakın olmakla neşeli ve sevinçli olur. Âşık ise aşkının çilesine maruz kalır.*²⁰⁶ Yani, yakın olan yakınlığı ile hoşnuttur. Âşık olansa aşkıyla azap içindedir.²⁰⁷

Müntesiplerine Allah'ı tanımaya ve O'nu sevmeye davet eden Ebû Medyen, her defasında Kur'ân'ın öngördüğü saf ve sağlıklı bir itikâdî düşüncenin benimsenmesini gerekli görmektedir. Bu maksatla kaleme aldığı *el-Akîdetü'l-Mübâreke* isimli kısa risâlesinde temel itikâdî esasları şu şekilde tavsif etmektedir:

Hamd, hadden, yön ve keyfiyetten, zaman ve mekândan münezzehtir olan Allah'a aittir. Hak ezeli bir kelâmı mütekellimdir. Bu O'nun zâtıyla kâim, O'ndan ayrılıp sonra da O'na dönmeyen sıfatlardan bir sıfattır. O'ndan ayrılmayan, daha sonra O'nda ortaya çıkmış olmayan ve hâdis varlıklar içerisinde yer almayan bir sıfattır. Mahlûkâta benzemeyen, harfler ve seslerle tavsif edilemeyen bir sıfattır. Rabbimizin sıfatları yer ve gökyüzünden münezzehtir.

Allahım! Bizler seni tevfiğ ederiz, seni sınırlandırmaya kalkışmayız. Sana inanıyoruz ve Sana hiçbir keyfiyet yüklemeyiz, Sana kulluk ediyor ama asla seni hiçbir şeye teşbih etmiyoruz. Seni yarattığın varlıklara benzetenin Hâlık'ı mahlûktan ayırt edecek bir irfana sahip olmadığına inanıyoruz.

²⁰¹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-vaîd ve nûzhetü'l-mürîd*, s. 125, Hikmet no: 52.

²⁰² Aynı eser, s. 131, Hikmet no: 73.

²⁰³ Aynı eser, s. 129, Hikmet no: 57.

²⁰⁴ Aynı eser, s. 135, Hikmet no: 98.

²⁰⁵ Aynı eser, s. 121, Hikmet no: 18.

²⁰⁶ Aynı eser, s. 135, Hikmet no: 96.

²⁰⁷ el-Fâsî, *et-Tasavvufü'l-İslâmî*, s. 79.

"De ki: O, Allah bir tekdir. Allah sameddir (hiçbir şeye muhtaç değil, her şey O'na muhtaçtır.) O, doğurmamış ve doğurulmamıştır. O'nun hiçbir dengi (benzeri) yoktur."²⁰⁸

Zâtı, hâdis varlıkların alâmetlerinden mukaddes, sıfatları bedensel niteliklere benzemekten münezze ve âyetleri vahdâniyetine şehâdet eden Allah (c.c.) doğru söylemiştir. Evveliyetine bidâyet olmayan el-Evvel'dir ve ebediyetine nihâyet olmayan el-Âhir'dir. ez-Zâhir'dir, O'nun hakkında asla şek ve şüphe söz konusu değildir. el-Bâtın'dır ve asla kendisinin bir benzeri yoktur. el-Hay'dir, ölmesi ve yok olası söz konusu değildir. el-Kâdir'dir, âciz ve yorulmayan, hiçbir iş kendisine ağır gelmeyendir. el-Mürîd'dir, dilediğini hidâyete erdirir, dilediğini dalâlete sevk eder, dilediğini fakir, dilediğini zengin eder. es-Semi'dir, gizli ve açık her şeyi işitendir. el-Basîr'dir, en derin çukurlarda sürünen karıncanın yavaş seyrini idrak eder. el-Âlim'dir, asla yanılması ve unutulması söz konusu değildir.

O el-Mütekellim'dir ama O'nun kelâmı Mûsâ (a.s.)'ın kelâmına benzemez. Musa (a.s.) kadîm kelâmı ile hitap etmiştir. Te'hir ve takdîmden münezzehtir. Duyurmak için sese, işitmek için nidâyâ ve konuşmak için harflere ihtiyaç duymaz. Tüm harfler, sesler ve nidâlar başlangıcı ve sonu olması hasebiyle hâdistir.

Tebâreke ve Teâlâ olan Rabbimiz yüceler yücесidir. Azamet ve Kibriyâ, kudret ve senâ kendisine özgüdür. En güzel isimler ve en yüce sıfatlar O'nundur.

Hayatının bidâyeti yoktur. Zira bidâyet, adem ile mesbûktur. Kudretinin nihâyeti yoktur. Çünkü nihayet ilintilidir. İrâdesi hâdis değildir. Çünkü hâdis varlıklar, zıtlar ile birlikte bulunur. İşitmesi işitme organları ile değildir. Organlar sınırlı ve kusurludur. Görmesi gözbebeği ile değildir. Gözbebeği meşakkat ve sıkıntıya maruzdur. İlmî kesbî değildir. Kesbî ilim teemmül ve istidlâl ile elde edilir. İlmî zarûrî de değildir. Zarurilik, irade ve eğilime bağlıdır. Kelâmı sesle değildir. Çünkü seslerin vücut ve ademi söz konusudur. Harflerle de değildir. Zira harfler için takdim ve te'hir söz konusudur.

Rabbimiz yarattığı varlıklara benzemez. O tüm yaratıkların ötesindedir. Kendi haqîkati ile kâimdir. Kadîmdir, ezeldir, dâimdir ve ebedîdir. Zâtı için şekil, boy, endâm söz konusu değildir. Eli için

²⁰⁸ İhlâs, 112/1-4.

bir kola ihtiyaç yoktur. Vechinde kusur ve noksanlık yoktur. O'nun ne öncesi ne de sonrası söz konusudur.

Varlığı cevher değildir. Cevher yer kaplamakla bilinir. Araz da değildir. Çünkü araz, bakânın imkânsızlığı ile mevsuftur. Cisim de değildir. Zira cisim, cihetle çevrilmiş ve sınırlandırılmıştır. O, cisimlerin ve nefislerin yaratıcısı, varlıklı ve yoksul herkesin rızkını verendir, saadet ve musibetleri takdir edendir, felekleri ve güneşleri tedbir edendir.

O, kendisinden başka ilah olmayandır. Herhangi bir temekkün ve cülûs söz konusu olmadan Arş'a istivâ eden el-Melikü'l-Kuddûs'tür. Kendisinden önce Arş'ın karar kılması söz konusu değildir. Ciheti çağrıştıran temekkün ve istikrarından bahsedilemez. Arş'ının da bir sınır ve miktarı vardır. Kendisini gözlerin idrak edemediği bir Rab'tir. Arş'ın keyfiyeti aklın havâtırı ile beyan edilir, araz ve uzunluğu ile tavsif edilir. O tüm bunların ötesindedir. O'nun izâlesi ve yok olması düşünülemez. Arş için bir mekân, bir yön ve bir rükün vardır. O'nun mekanından bahsetmek mümkün değildir. O şu anda da geçmişte ne hâldeyse o durumdadır. O'nun altı ve dibi yoktur, O'nu hiçbir şey eksiltemez. O'nun fevki de yoktur. O'nu hiçbir şey gölgeleyemez. Kendisini sınırlayan tarafları yoktur. Kendisine destek olacak ne arkası ne de kendisini sınırlayacak önü vardır. Tecrîd, takrîr, tekyîf, tasvîr, teşbîh ve nazîrden uzaktır. "Onun hiçbir benzeri yoktur. O es-Semi' ve el-Basîr'dir."²⁰⁹

Müritlerinden Muhammed b. İbrahim el-Ensârî'nin anlattığına göre, salihlerden bir zat Ebû Medyen'in yanına gelir ve ona şu rüyasını aktarır:

Dün gece rüyamda sûfî topluluktan oluşan büyük bir halka gördüm. Aralarında Ebû Yezid el-Bistâmî, Zünnûn-ı Mısrî ve bunların dışındaki diğer meşâyih da vardı. Onlar nurdan minberler üzerindeydiler. Ebu Talib Mekki yüksek bir minberdeydi. Ebu Hamid Gazali ise ona benzer bir minber üzerindeydi. Ebû Tâlib bu sûfîlerin her birine değişik sorular soruyordu. Herkes kendi ilmî seviyesine göre cevap veriyordu. Ebû Tâlib, Ebû Hâmid'e dedi ki:

- "Ebû Medyen'in tasarrufta bulunduğu ilimler nerede?"

²⁰⁹ Ebû Medyen Şuayb İbn Hüseyin el-Ensârî, *el-Akîdetü'l-Mübâreke*, haz. ve ter. Vincent J. Cornell, The Islamic Society, Cambridge 1996, s. 51-53.

Ebû Hâmid ona şu cevabı verdi:

- "Kendisi sağınızdadır. Kendiniz sorun."

Ebu Talib;

"- Ebû Medyen! Bana hayatının sırrından bahset!" diye söylendi. Ebû Medyen cevap olarak şöyle dedi:

- "O'nun nuru ile hayatım aydınlandı, O'nun vasıflarının nuru ile sıfatlarım nurlandı, O'nun etkileri memleketime kadar uzandı. O'nun tevhid düşüncesinde himmetim fenaya erdi. O'nun şu sözü tevhid sırrının beyanıdır. 'Benden başka ilah yoktur.' O'nun etkisi ile vücud anlayışı değişik anlamlara bürünür oldu. O'nun anlam boyutu ile harfler zuhur etti. Yani hâllerini beyan anlamında değişik söylemler ortaya atıldı. Her haslet erbabı O'nun sıfatı ile vasıflandı. Her müellif O'nun ismi ile anılmak istedi. O'nun sanatı muhkemdir. Yarattığı varlıklar kendisine âmâdedir. Zira O, onların yaratıcısı ve onların üzerinde zuhûr eden varlıktır. Her şey O'ndan gelir ve yine O'na döner. Zira zuhûrunun gereği budur. Allah, 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' deyince, varlıklar, "belâ/elbette" cevabını verdiler. Ey Ebû Tâlib O, senin varlık sebebindir. Konuşan O'dur, senin elinden tutan, sana yol gösteren O'dur. Hakikat nazarı ile bakacak olursan yaratılışın sırrına vâkıf olursun. Zira varlık O'nunla kâimdir. Âlemlerde O'nun emri daimidir. Yarattığı varlıklar üzerine vâkî olan hükmü süreklidir. Tıpkı ruhların beden üzerine hükmü gibi O, her şeyi tasarrufu altına almıştır. Topluluklar O'nunla dillerin ve beyanın farklılıklarını gözer oldular. Bütün bunlarla birlikte O'nu hiçbir şey meşgul edemez, O'nu etkisi altına alamaz."

Ebû Tâlib, kendisine bu ilmi nereden aldığını söyleyince Ebû Medyen şu cevabı verdi:

- 'Sırrına vâkıf olunca benim susuz vadim O'nun deryası ile dolup taşar oldu, vücudum O'nun nuru ile aydınlandı, gaybet ve huzur hâlleri çoğalır oldu, içtiklerim temiz bir içecek oldu. Benden dalâlet ve karanlıklar giderilir oldu. Onun nurları ahlâkımı bürür oldu. Bâkî olanı bekâ sırrı ile görür oldum.'²¹⁰

Tüm bu veriler doğrultusunda diyebiliriz ki, Ebû Medyen'e göre, ilimlerin en faydalısı, ubûdiyet ahkâmını öğreten ilimdir. İlimlerin en yücesi ise tevhid ilmidir.²¹¹ O, her defasında Hak

²¹⁰ İbnü'z-Ziyât, et-Teşevvüf, s. 325-326.

²¹¹ Ebû Medyen, Ünsü'l-vahîd ve nüzhetü'l-mürîd, s. 123, Hikmet no: 27.

Teâlâ'nın âlemden müstağni bulunduğunu. âlemin varlığının ancak O'nunla söz konusu olacağını söylemektedir. Ona göre madde, âlemin bir parçasıdır. Madde yok olacak olursa, evrenin düzeni de yıkılacaktır.²¹²

Vahdet-i vücûd nazariyesine öncülük eden tutumu ile Ebû Medyen, Hakk'ın zuhuru sonucu kendisi ile birlikte başka hiçbir şeyin olamayacağını zikreder.²¹³ Yani Hak zâhir olunca O'nunla beraber hiçbir şey kalmaz.²¹⁴ Ebû Medyen hiçbir şeyin Allah'ın parçası olmadığını, hiçbir şeyin O'nunla ittisal edemeyeceğini önemle vurgulamaktadır.²¹⁵ Ona göre kişi yeterince Hakk'ı tanıdığı zaman, O'ndan başkasının varlığından dem vurması beklenemez. Zira Hak Teâlâ, kişinin bütün sırlarına ve gizli hâllerine vâkıftır. Allah, bunu anlayanların gece gündüz hâllerini yanlışlardan korur. Onları sadece hayır yoluna yönlendirir. Onları fitne ve sapıklıktan korur. Onlara mükâfat olarak bu yeter.

İnsanları Allah'tan başkasına meyletmekten sakındıran Ebû Medyen şu tavsiyelerde bulunmaktadır: "*Allah'a yönelmenin tadını almak için Ondan başkasına meyletmemek gerekir. Münacatta bulunmak kul için en büyük lezzettir. Bu lezzetlerdeñ uzaklaşmak ise kul için en büyük azaptır. Hak ile beraber olmak cennettir, O'ndan uzak kalmak ateştir, O'na yakınlık lezzet, ondan uzaklaşmak hasrettir. O'nunla ünsiyet hayat, O'ndan kaçmak ölümdür.*"²¹⁶

"*Nefsinden kurtulursan geriye hakikatler kalır.*"²¹⁷ diyen Ebû Medyen, şekle ve dış görünüşe takılıp kalan kişilerin ise hakikati idrak edemeyeceğinden bahsetmektedir. O bu durumu şu sözü ile açıklığa kavuşturmaktadır: "*İnsan, heva ve hevesleri devam ettiği sürece hür değildir; diğer bir ifadeyle nefsinin tahakkümü altındadır*"²¹⁸ Ona göre, çekişmelerin, kavgaların, şehvetlerin ve hevanın ortasında olan kişiler hür değildir. Allah'ın hak yolda hidayete erdirdiği kişiler ancak hürriyetine kavuşmuş olurlar.

Hakikatlerin elde edilmesi, kişinin benliğini ortadan kaldırması ancak Allah'ın isim ve sıfatları ile muttasıf olmasına bağlıdır.

²¹² Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-mürîd*, s. 117.

²¹³ Aynı eser, s. 119.

²¹⁴ Abdulhalim Mahmûd, *Ebû Medyen el-Ğavs*, s. 67.

²¹⁵ Ebû Medyen, *Ünsü'l-vahîd ve nûzhetü'l-mürîd*, s. 145, Hikmet no: 146.

²¹⁶ Abdulhalim Mahmûd, *Ebû Medyen el-Ğavs*, s. 83.

²¹⁷ Aynı eser, s. 84.

²¹⁸ Aynı eser, s. 85.

Allah'ın isimleri ile isimlenip sıfatları ile muttasıf olmak demek, kişinin ahlâkını o ismin anlamı ile yönlendirmesi demektir. O'nun ismini gerçekleştirmek O'nda fani olmak, demektir.²¹⁹ Ebû Medyen şu sözü ile bu gerçeğe işaret etmektedir: "*Hakk'ın birliğine cem' odur ki ayrılık korkunu düşüre... Hatta mevhum benliğine işareti dahi mahvede. Bu hal bir manaya göre vusuldür. Vusulün de asıl manası odur ki, kendine has sandığın mevhum vasıfların kaybola.. Sıfatların eriye.*"²²⁰

Kulluğu, ilâhî huzuru müşahede etmek; Zikri de zikredilene kalbde şuhûd etmek olarak tanımlayan Ebû Medyen,²²¹ âriflerin müşahedesini şiirinde şöyle betimlemektedir:

"Kemal elde etmek istiyorsan,

Allah de ve tüm varlığı yok bil.

Arifler sanatkârlardır.

Mütekebbiru'l-Muteâl'den başkasını müşâhede ettiklerinde,

Hakikatte, hâlde, mazide ve istikbalde, O'ndan başkasının fânî olduğunu görürler."²²²

Ebû Medyen, kişiyi müşahedeye ermekten, şevke bürünmekten ve istikamet üzere bulunmaktan alıkoyan en büyük badireye şu sözü ile dikkat çekmektedir: "*Ârifler ilâhî düstûra uymayı terk ettikleri ve hevâsına yöneldikleri zaman Hakk'a vuslattan mahrûm bırakılırlar.*"²²³ Yine o, ölümü mahlukâtla irtibatı koparmak olarak değerlendirirken, hayatı yeme-içmeden ibaret görmeyi de Hak'tan kopmak olarak ifade etmektedir.²²⁴ Ona göre evliyanın dünyadaki yaşantısı, cennet ehlinin yaşantısıdır. Bedenleri Allah'ın dinini yaşamak ve yaymakla hayat bulurlar, ruhları ise O'na nâzır olmak ve O'nun şuhûduna ermek suretiyle karar kılarlar.²²⁵

²¹⁹ Aynı eser, s. 103.

²²⁰ İmam Şa'rânî, *et-Tabakatu'l-kübra*, c. 2, s. 554.

²²¹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-vahid ve nüzhetü'l-mürîd*, s. 141, Hikmet no: 129.

²²² el-Fâsî, *et-Tasavvufü'l-İslâmî*, s. 79.

²²³ Ebû Medyen, *Ünsü'l-vahid ve nüzhetü'l-mürîd*, s. 125, Hikmet no: 45.

²²⁴ Aynı eser, s. 121, Hikmet no: 20.

²²⁵ Aynı eser, s. 141, Hikmet no: 131.

Sonuç

Mağrib'in Cüneyd'i diye tanımlanan ve tasavvuf tarihinde Abdülkadir-i Geylânî'nin "Doğunun şeyhi" olarak anılmasına karşılık, "Batının şeyhi" olarak bilinen Ebû Medyen, başta Muhyiddin İbnü'l-Arabî olmak üzere geniş tesir halkası ile Mağrib tasavvuf akımlarının öncü isimlerinden biri kabul edilmiştir. Muvahhidler dönemi Endülüs, Fas ve Cezayir topraklarında hayatını sürdürmüş, aldığı güçlü eğitimle İslâmî disiplinlerde saygın bir konuma ulaşmış ve bilhassa tasavvufî hayata dair yaklaşımları ile dikkat çeken bir isim olmuştur. Horasan tasavvuf geleneğinin fütüvvet anlayışını Mağrib dünyasına taşımış, paylaşma kültürünü ve dayanışma ruhunu ikame etmeye çalışmıştır.

Tasavvufî ahlâk telâkkisi, seyr u sülûk metodu ve marifet-varlık nazariyesi olarak üç ana başlıkta ele aldığımız onun tasavvufî düşüncesi kendisinden sonra takipçileri tarafından asırlardır sürdürülmüştür. İslâm ahlâkının özünü teşkil eden tasavvufî ahlâkla erdemli bir toplum vücuda getirmeyi, kâmil fertler yetiştirmeyi, benliğin izale edilip ruhun inkişafını hedeflediği görülmektedir. Tasavvufî hâllere bürünüp tasavvufî makamların gerçekleştirilmesini öngören Ebû Medyen tövbenin sıhhatine, kulluk vazifesinin gereğine, korku ile ümit arasındaki bir yaşamın gerçekleştirilmesine; zühdî bir hayatla dünyaya meyletmemeye, kazanılan fakr duygusu ile Allah'tan başkasına iltifat etmemeye, sabır ve şükür hâllerinin devamına, ihlâsın elden bırakılmamasına ve tevekkül duygusunun sağlamlığına özellikle vurgu yapmaktadır.

Tasavvufî ilmin tecrübî bir alan olduğunun altını çizen Ebû Medyen, bu yola girmek isteyenlerin güçlü bir tasavvufî eğitimden geçmesini dile getirmektedir. Seyr u sülûk denilen bu eğitim de ancak gerçek müşid-i kâmillerin irşadı ile sağlanabilir. Hakiki müşid arayışı için gerçekleştirilecek seyahatlerin gereğini sık sık vurgulayan Ebû Medyen, sağlam kapıya tutunduktan sonra teslimiyet ruhuna sahip olmayı, müşidin ahlâkı ile ahlâklanmayı ve müşid-i kâmillerin hâlleri ile hâllenmeyi dile getirmektedir. Bilhassa *Bidâyetü'l-mürîd* isimli eserinde mübtedî, mutavassıt ve müntehi müridlerin uyması gereken kuralları açık ve seçik bir şekilde sıralamaktadır. Bağlılarını sıkı bir riyazet uygulamasından geçirmektedir. Mücadele, muhasebe ve murakabe usulleri ile nefsin kontrol altında tutulmasını, nefsanî ve şehvî dürtülerin önüne geçilmesini tavsiye etmektedir. Ebû Medyen yolunda gerçekleştirilen zikir, semâ', sohbet ve hizmet işlevleri ile müridlerin kemâle ermesi sağlanmaktadır.

Tüm ahlâkî öğretilerle beşimsenen bütün tasavvufî uygulamaların aslında birer vasıta olduğunu düşünen Ebû Medyen, öngördüğü marifet ve varlık nazariyesi ile müntesiplerini Hakk'ın rızasına ermeye davet etmektedir. Cennet umudu veya cehennem tasasının kulluk ve itaatin mihverini teşkil edemeyeceğini vurguladıktan sonra esas gayenin Allah'ın rızası olduğunu ortaya koymaktadır. Allah'a yönelik gerçekleştirilecek candan kulluğun ise sağlam bir tevhid düşüncesi ile mümkün olabileceğine inanmaktadır. Muhataplarını saf İslâm inancına davet eden Ebû Medyen kaleme aldığı *el-Akîdetü'l-Mübâreke* isimli kısa risâlesinde temel itikâdî esasları özetlemekte, bid'at ve hurafelere karşı sert bir tutum sergilemektedir. Mutlak Varlık'ın Allah olduğunu, O'ndan başkasına var denemeyeceğini, her şeyin varlığının Hakk'ın zuhûruna bağlı olduğunu düşünmektedir.

Özetle; Ebû Medyen, Mutlak Varlık'a ulaşabilmek için benlik fikrinin ortadan kaldırılmasını, nefsin ıslah edilmesini, samimi bir tövbenin gerçekleşmesini, kulluk sürecinin devamlılığını, Allah'a tam bir teslimiyet ve tevekkül duygusu ile bağlanılmasını, tasavvufî hayatın merasimden ibaret olmadığını, fıkıh-ı bâtın ve ilm-i zevk olan tasavvufun ancak hakikat ehlince idrak edilebileceğini dile getirmektedir. Halktan fânî Hak'la bâkî olmayı önemsemektedir.